

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky

Bakalářská práce

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky

Vývoj jazykových a komunikačních kompetencí u dětí CODA v předškolním věku

bakalářská práce

Autor: Adéla Mašíková
Studijní program: Speciální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Pavla Pražáková
Oponent práce: doc. PhDr. Bendová Petra, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Adéla Mašíková

Studium: P21P0746

Studijní program: B0111A190019 Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika

Název bakalářské práce: **Vývoj jazykových a komunikačních kompetencí u dětí CODA v předškolním věku**

Název bakalářské práce AJ: Development of language and communication competence in CODA children of preschool age

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá problematikou vývoje jazykových a komunikačních kompetencí u slyšících dětí neslyšících rodičů, dále jen (CODA dětí) v předškolním věku. Práce má za cíl porovnat komunikační a jazykové dovednosti CODA dětí v předškolním věku s normou ve vývoji řeči.

V teoretické části práce jsou vymezeny čtyři jazykové roviny, problematika CODA dětí a je zde popsán vývoj jazykových a komunikačních kompetencí zdravého jedince od narození do 6 let věku.

Praktická část zahrnuje případové studie tří CODA dětí v předškolním věku. V rámci případových studií je zjišťován způsob komunikace CODA dítěte s jeho rodiči a dále je monitorován vlastní vývoj řeči CODA dětí v jednotlivých jazykových rovinách.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina; ŠMARDOVÁ, V. Diagnostika dítěte předškolního věku. Co by mělo dítě umět ve věku od 3 do 6 let. 1. vydání. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1829-0

BYTEŠNÍKOVÁ, I. Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 200. ISBN 978-80-210-4454-8.

KLENKOVÁ, J., KOLBÁBKOVÁ, H. Diagnostika předškoláka: správný vývoj řeči dítěte. 2003, s. 125. ISBN 80-239-0082-x.

REDLICH, Karel. CODA – slyšící děti neslyšících rodičů. 2. vydání. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o.s., 2008. ISBN 978-80-87153-97-0

Zadávající pracoviště: Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Pavla Pražáková

Oponent: PhDr. Petra Bendová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 20.12.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci

Vývoj jazykových a komunikačních kompetencí u dětí CODA v předškolním věku vypracovala pod vedením vedoucí závěrečné práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace

MAŠÍKOVÁ, Adéla. *Vývoj jazykových a komunikačních kompetencí u dětí CODA v předškolním věku*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2024. 76 s. Bakalářská závěrečná práce.

Bakalářská práce se zabývá problematikou vývoje jazykových a komunikačních kompetencí u slyšících dětí neslyšících rodičů, dále jen (CODA dětí) v předškolním věku. Práce má za cíl porovnat komunikační a jazykové dovednosti CODA dětí v předškolním věku s normou ve vývoji řeči. V teoretické části práce jsou vymezeny čtyři jazykové roviny, problematika CODA dětí a je zde popsán vývoj jazykových a komunikačních kompetencí zdravého jedince od narození do 6 let věku.

Praktická část zahrnuje případové studie tří CODA dětí v předškolním věku. V rámci případových studií je zjišťován způsob komunikace CODA dítěte s jeho rodiči a dále je monitorován vlastní vývoj řeči CODA dětí v jednotlivých jazykových rovinách.

Klíčová slova: CODA, Neslyšící, komunikace, vývoj řeči

Annotation

MAŠÍKOVÁ, Adéla. Development of language and communication competence in CODA children of preschool age. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2024. 76 p. Bachelor thesis.

The bachelor thesis deals with the development of language and communication competences in hearing children of deaf parents, hereafter referred to as (CODA children) in preschool age. The thesis aims to compare the communication and language skills of CODA preschool children with the norm in speech development. The theoretical part of the thesis defines the four language levels, the issues of CODA children and describes the development of language and communication competences of healthy individuals from birth to 6 years of age.

The practical part includes case studies of three CODA preschool children. The case studies investigate the CODA child's mode of communication with his/her parents and also monitor the CODA children's own speech development at different language levels.

Keywords: CODA, deaf, communication, speech development

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

ÚVOD.....	10
1 Uvedení do problematiky CODA dětí	12
1.1 Definice CODA	12
1.2 Specifika komunikace v rodině	13
1.3 Organizace CODA	15
2 Uvedení do problematiky sluchového postižení	17
2.1 Sluch	17
2.2 Charakteristika skupiny osob se sluchovým postižením.....	19
2.3 Neslyšící jako kulturní a jazyková menšina.....	21
2.4 Komunikace osob se sluchovým postižením.....	22
2.4.1 Audio orální	22
2.4.2 Vizually motorický.....	25
3 Vývoj jazykových a komunikačních kompetencí v předškolním věku	28
3.1 Předškolní věk	28
3.2 Komunikace.....	31
3.3 Ontogeneze řeči	33
4 Uvedení do praktické části.....	43
4.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky.....	43
4.2 Metodologie výzkumu	43
4.3 Charakteristika výzkumného souboru.....	46
5 Výsledky výzkumného šetření	47
5.1 Případová studie č. 1	47
5.2 Případová studie č. 2.....	49
5.3 Případová studie č. 3	52
5.4 Hodnocení jazykových rovin	54

6	Diskuse.....	61
	ZÁVĚR.....	66
	Seznam odborných pramenů a literatury	68
	Přílohy.....	73

ÚVOD

Bakalářská práce se bude zabývat problematikou jazykového a komunikačního vývoje slyšících dětí neslyšících rodičů, které se označují zkratkou CODA. Jelikož většina neslyšících rodičů má právě slyšící děti, stojí před důležitou volbou komunikačního kódu, která má zásadní vliv na život jejich potomků.

Cílem bakalářské práce je porovnání komunikačních a jazykových dovedností CODA dětí v předškolním věku s normou ve vývoji řeči. Svou bakalářskou prací se snažím přispět k optimalizaci logopedické intervence u slyšících dětí Neslyšících rodičů prostřednictvím informačního letáku pro Neslyšící rodiče. Informační leták bude vycházet z výsledků výzkumného šetření realizovaného v rámci zpracování bakalářské práce.

Jelikož se jedná o menšinovou skupinu, problematice těchto dětí se věnovala pouze malá část odborníků. Svou bakalářskou prací se snažím přispět k optimalizaci logopedické intervence u slyšících dětí Neslyšících rodičů prostřednictvím informačního letáku pro Neslyšící rodiče. Informační leták vychází z výsledků výzkumného šetření realizovaného v rámci zpracování bakalářské práce.

Práce je členěna na dvě hlavní části, teoretickou a praktickou část. Teoretická část se zabývá poznatky z hlediska specifické komunikace v rodině těchto dětí, která je ovlivněna sluchovým postižením rodičů. Právě problematika sluchového postižení a možnosti komunikace, které jsou v teoretické části dále přiblíženy, jsou důležité pro pochopení této problematiky. Teoretická východiska zakončuje popis vývoje komunikace a řečových dovedností intaktních dětí v předškolním věku, kterou ve výzkumné části porovnávám s vývojem těchto dovedností v případě CODA dětí. Následující 2 kapitoly se věnují zmíněné výzkumné části, kterou tvoří metodologie, přibližující plán a cíl výzkumu i výzkumné otázky. Byly určeny tři výzkumné otázky; 1. Jaký komunikační systém používají CODA děti při komunikaci se svými neslyšícími rodiči?; 2. Jakým způsobem probíhá vývoj řeči CODA dětí v jednotlivých jazykových rovinách?; 3. Jaké informace by měl obsahovat informační leták pro Neslyšící rodiče, aby podpořil jejich slyšící děti v osvojování jazykových kompetencí?

Výzkumný soubor se skládal ze 3 CODA dětí v předškolním věku. U dětí byl zjišťován proces komunikace v rodině prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s rodiči a současně byl hodnocen řečový vývoj u dětí orientačním logopedickým vyšetřením, zaměřeným na čtyři jazykové roviny a úroveň komunikačních dovedností. K prezentaci výsledků šetření byly použity případové studie. Na případové studie navazuje diskuse, ve které se výsledky váží k teoretickým poznatkům a reagují na výzkumné otázky. Závěr práce je zaměřen na shrnutí hlavních poznatků výzkumného šetření.

1 Uvedení do problematiky CODA dětí

Děti CODA jsou slyšící děti jednoho či obou neslyšících rodičů. Až **90 %** dětí narozených neslyšícím rodičům jsou slyšící. Tato specifická skupina dětí vyrůstá ve dvou světech – ve světě neslyšících a ve světě slyšících. (Coda UK & Ireland, 2023)

V České republice se stal hlavní osobností problematiky CODA dětí Karel Redlich (2003), který svou bakalářskou práci zaměřil na problematiku CODA dětí jako na celek a následně vydal odbornou publikaci, která cílí na odbornou i laickou veřejnost a dále založil sdružení těchto osob v ČR.

Dalším důležitým jménem v této problematice v České republice je i Radka Horáková, která rovněž vyrůstala jako slyšící dítě v neslyšící rodině. Společně s Karlem Redlichem vedla seminář v únoru roku 2006 v Praze, na kterém představili slyšícím i neslyšícím účastníkům specifika rodinného prostředí CODA dítěte. (Kratochvílová, 2006) Aktuálně vyučuje na katedře speciální a inkluzivní pedagogiky Masarykovy univerzity v Brně, v rámci výuky se zaměřuje na předmět surdopedie, komunikaci osob se sluchovým postižením a znakový jazyk. (Masarykova univerzita, 2024)

V roce 2023 vydali autoři Eva Klimentová a Vít Dočekal odborný článek, ve kterém se zabývají problematikou slyšících dětí neslyšících rodičů z hlediska školního prostředí. Prostřednictvím případových studií dospělých CODA jedinců se zabývali např. chováním učitelů, plněním školních povinností a doučováním ze strany prarodičů. (Klimentová a Dočekal, 2023)

Přestože tyto děti převážně vyrůstají ve světě neslyšících, je pro ně důležité, aby si osvojily mluvený jazyk a mohly se tak začlenit a komunikovat s majoritní společností.

1.1 Definice CODA

Název CODA vznikl z anglického Children of Deaf adults, který v překladu znamená slyšící dítě neslyšících rodičů. Tyto děti patří do bilingválního, ale i bikulturního světa. (Langer a Souralová, 2013)

Pro tyto děti je znakový jazyk jazykem mateřským, který si od svých znakových rodičů přirozeně osvojují. S majoritní populací se dorozumívají mluvenou řečí, můžeme tedy říci, že takové děti vyrůstají ve dvou světech. Některé studie prokázaly, že tito potomci se vývojově neliší od majoritní populace, jelikož schopnost osvojování si znakového jazyka je velmi podobná vývoji řeči u dětí, které vyrůstají ve slyšící rodině. Je známo, že si CODA děti osvojují některé znaky dříve, ale ze strany odborníků plyne obava o vznik opožděného vývoje řeči. Jako prevenci uvádí, že by měli být vystaveny kontaktu s osobou, která bude kvalitním mluvním vzorem, po dobu 5 až 10 hodin týdně. (Redlich, 2008)

Mluvním vzorem mohou být např. prarodiče, odborníci ze střediska rané péče, slyšící vrstevníci i jiné osoby z intaktní společnosti. (Langer a Suralová, 2013)

1.2 Specifika komunikace v rodině

Mateřským jazykem CODA dětí se často stává kombinace českého znakového jazyka a mluvené češtiny. Pokud rodiče používají jako primární komunikační kód český znakový jazyk, ale jejich slyšící dítě nenabude dostatečnou jazykovou a komunikační úroveň tohoto jazyka, hrozí vznik disharmonického vztahu s rodiči, který má negativní vliv na vývoj dítěte. Takové dítě může mít v dospělosti problémy na úrovni mezilidských vztahů, např. ve vztahu k rodičům, v oblasti výchovy vlastních dětí i při komunikaci s cizími lidmi. (Redlich, 2007)

V některých rodinách se rozhodli komunikovat pouze orálně a nepoužívat znakový jazyk, aby zabránili výskytu narušené komunikační schopnosti u slyšících potomků. (Redlich, 2008) Otázkou pak zůstává, jakými jsou neslyšící rodiče pro své děti mluvními vzory. Celkově je komunikace mezi neslyšícími rodiči a dětmi CODA složitým procesem, který vyžaduje porozumění a respekt k oběma jazykům a kulturám.

Ze strany slyšících prarodičů často plyne obava o vývoj řeči slyšících vnoučat a mají tendence zasahovat do rodinného prostředí. Svým chováním mohou negativně ovlivňovat vztahy v rodině tím, že mění názory rodičů na výchovu svých potomků a nezřídka dochází k převzetí zodpovědnosti. (Hronová in Hudáková, 2005)

Přesto jsou ale slyšící prarodiče velkou oporou v případě CODA dětí, které již započaly povinnou školní docházku. Jelikož pro neslyšící rodiče je český jazyk jazykem cizím, mají nedostatečnou znalost mluveného i psaného jazyka. V případě, že se dítě učí číst, neslyšící rodič nedokáže zachytit případné odchylky ve výslovnosti dítěte. Proto někteří CODA jedinci uvádí, že jim s přípravou na vyučování pomáhali prarodiče. (Klimentová a Dočekal, 2023)

Vztahy v rodině dále ovlivňuje majoritní společnost a její postoj ke sluchově postiženým, ve které dítě vyrůstá. Působí na vztah, které má dítě k rodičům, ale i ke znakovému jazyku, případně jinému komunikačnímu systému, jehož prostřednictvím s rodiči komunikuje. Pokud se dítě s jazykem a kulturou svých neslyšících rodičů neztotožní, postupně se od rodiny vzdaluje. Postoj dítěte může ovlivnit i negativní zkušenost, v jejíž důsledku se za své rodinné prostředí či formu komunikace začne stydět. V rámci života v bilingválním prostředí, mají jedinci často potíže s nalezením identifikačního vzoru. Ve výsledku neví, v jakém světě si jej mají hledat, jestli ve světě slyšících či Neslyšících. (Hronová, 2005)

Bilingvním dítětem obecně, je jedinec, který komunikuje dvěma jazyky na úrovni rodilého mluvčího. Zároveň se o bilingvistu hovoří i v případě, že dítě jeden z těchto jazyků ovládá pouze na základní úrovni. V případě CODA dětí hovoříme o simultánním bilingvistu, který je charakterizován vývojem ve dvojjazyčném prostředí. (Saicová Římalová, 2016)

Některé již dospělé osoby CODA uvádí, že se cítí určitým způsobem vyčleněni ze společnosti. Přestože je vychovávali neslyšící rodiče, ke kultuře Neslyšících neinklinují, jelikož slyší a mohou komunikovat mluvenou řečí. Majoritní společnost je ale zcela nepřijala, jelikož vývoj jejich osobnosti byl ovlivněn komunitou a kulturou Neslyšících a od většinové společnosti se liší schopností komunikace ve znakovém jazyce. (Klimentová a Dočekal, 2023)

V důsledku nevyhovujícího množství tlumočnicků znakového jazyka a služeb pro neslyšící populaci, jsou CODA děti často vystavovány situacím, ve kterých působí jako prostředník komunikace mezi rodiči a slyšící společností. (Hronová, 2005)

Někteří odborníci zde poukazují na problematiku nedostatečného psychického, kognitivního i jazykového vývoje dítěte pro situační pochopení a následné přetlumočení.

Redlich (2007) uvádí, že dítě je v takové situaci pod velkým psychickým tlakem, jelikož nezná přesný situační kontext a nedokáže být při tlumočení zcela neutrální, jelikož vztah k rodičům není na profesní bázi. V případě, že komunikace probíhá nepřátelsky, dítě nedokáže rozpoznat, na koho jsou negativní emoce mířeny a ve snaze rodiče ochránit, je vztahuje na sebe.

Dle Hronové (2005) se CODA děti v takových situacích aktivně podílí na řešení nejrůznějších problémů svých rodičů. V tomto důsledku rychleji dospívají a ztrácí své bezstarostné dětství.

Souralová (2010) zmiňuje nesoulad mezi tlumočením pro neslyšící rodiče a mentálním věkem dítěte. Dále uvádí, že některé situace, při kterých musí dítě tlumočit, pro něj mohou být velmi psychicky náročné. Opírá se o příklad, kdy jeden z rodičů je hospitalizován v nemocnici nebo jej čeká vyšetření a dítě je přítomno jako tlumočnick.

I přes některé nevýhody, se kterými se v dětství potýkají, se část CODA dětí v dospělosti stává tlumočnickem znakového jazyka. Redlich (2007) u této problematiky upozorňuje na fakt, že děti vyrůstající v Neslyšící komunitě nemají tak obtížnou cestu k tlumočnictví z hlediska vzdělání a komunita Neslyšících je k nim otevřená. Přestože dospělé CODA tlumočnický uznává a respektuje, nelíbí se mu, že jsou tito tlumočnicki od dětství zvyklí přebírat část zodpovědnosti za neslyšící. Tento zvyk je může profesně ovlivnit. V případě nedoplněného vzdělání jim chybí důležitý teoretický základ pro výkon této profese.

1.3 Organizace CODA

Mezinárodní organizace CODA vznikla v roce 1983 v Kalifornii a jejími zakladateli jsou dospělí jedinci spadající do této minoritní skupiny. V některých zemích v osmdesátých letech 19. století vznikla další sdružení, podporující tyto osoby, ale stále patří pod organizaci CODA. (Redlich, 2008)

Organizace si klade za cíl slučovat CODA jedince. Dále organizuje seberozvojové aktivity, pořádá světové konference a hledá nové vzdělávací příležitosti. (Redlich, 2008)

V České republice proběhlo první setkání jedinců CODA 3. května 2008, na které dorazilo celkem 14 účastníků. Setkání vyústilo ve vznik občanského sdružení (CODA, o. s.), které funguje od 13. června 2008 a vychází z plánů a cílů mezinárodní organizace. Zakladatelem je Karel Redlich, který je členem této komunity. (Horáková, 2008)

2 Uvedení do problematiky sluchového postižení

2.1 Sluch

Sluch je jedním z nejdůležitějších lidských smyslů, který je podstatným prvkem komunikace a slouží k dorozumívání se mluvenou řečí. Sluchem zdravý jedinec kontroluje kvalitu mluvního projevu a sluch mu poskytuje informace o okolí, ale i zprostředkovává akustické zážitky např. poslech hudby. (Kejklíčková, 2011)

Sluchové ústrojí se skládá z periferní části, která je tvořena zevním, středním a vnitřním uchem, a centrální části, která zajišťuje sluchové vjemy prostřednictvím sluchových drah, sluchových center nacházejících se v mozku a vestibulární části ve vnitřním uchu, kterou tvoří 2 váčky a 3 polokruhové kanálky, které jsou důležité pro vnímání polohy. (Muknsnábllová, 2014)

Přenos zvuku probíhá prostřednictvím zvukových vln, které zachycuje boltec a následně jsou přenášeny zvukovodem přes bubínek, který se jejich působením rozkmitá a kmity pokračují na středoušní kůstky. Kmitání následně rozpožbuje tekutinu, která se nachází v hlemýždi a zapříčiní vychýlení vláskových buněk. Právě tyto buňky převedou kmity na elektrické impulzy, které dále postupují na sluchový nerv, který je převede do mozku. Mozek tyto impulzy zpracovává jako zvuk. (Hronová in Hudáková, 2005)

Rozsah sluchového pole intaktního jedince začíná na 16 Hz a končí 20 000 Hz. Tento rozsah můžeme ověřit subjektivními i objektivními vyšetřovacími metodami, ale v případě menšího rozsahu ho lze ovlivnit speciálními kompenzačními pomůckami. (Orel a Facová, 2010)

V případě, že má člověk v důsledku sluchového postižení omezenou možnost vnímat sluchové vjemy a mluvenou řeč, dochází k nedostatečné stimulaci sluchových a řečových center, které se nachází v mozku. Sluch je velmi důležitý pro rozvoj osobnosti, konkrétně rozvoj řeči, kognitivních procesů, ale i socializaci. (Dlouhá a Černý, 2022)

Dle Novákové (2012) sluchové postižení ovlivňuje schopnost vnímat a vyhodnocovat akustické vjemy. Jedná se o závažné smyslové postižení, které má vliv na komunikaci i socializaci jedince. Existuje několik rozdělení sluchových vad.

Sluchové postižení definujeme jako trvalé vady sluchu, které jsou patologické a nenávratné. U sluchového postižení není možná léčba, ale pouze se nabízí možnost korekce dostupnými speciálně technickými pomůckami. Zde mohou být příčiny obdobné jako u dočasných poruch, ale jsou již komplikovanější. Závažnějšími příčinami, které mají za následek trvalé sluchové postižení, jsou nádorová onemocnění, úrazy, záněty či degenerativní onemocnění centrální nervové soustavy, komplikovaný průběh dětských nemocí, akustické trauma či působení chemických látek. (Mukšnáblova, 2014)

Sluchové vady z hlediska zvukových ztrát dle WHO

Sluchové vady z hlediska zvukových ztrát v decibelech Světová zdravotnická organizace (WHO) rozdělila na lehkou vadu sluchu, středně závažnou, závažnou a hluchotu. U zvukových ztrát do 25 decibelů (dále jen dB) se jedná o normální sluch, u kterého se mohou vyskytnout pouze minimální problémy s porozuměním mluvené řeči. U lehké vady sluchu, která začíná na 26 dB a končí na 40 dB, je jedinec schopný slyšet a opakovat slova od člověka, který je ve vzdálenosti do 1 m včetně. U lehké vady již může být potřeba nasadit sluchadla, jelikož se u některých jedinců objevují častější obtíže se sluchem, ale měli by zvládat úroveň běžné konverzace. Sluchové ztráty v rozmezí 41 až 60 dB spadají pod středně závažnou vadu sluchu, při které jsou sluchadla více než doporučována. Bez nich je typická schopnost slyšet a opakovat ze vzdálenosti 1 m pouze v případě, že druhá osoba komunikuje zvýšeným hlasem. O závažné vadě sluchu hovoříme v případě sluchových ztrát od 61 dB do 80 dB, v tomto případě má jedinec významné potíže v porozumění mluvené řeči, slyší, že někdo mluví, ale bez sluchadel nerozumí. Při závažnějších zvukových ztrátách, které přesahují 81 dB, se jedná o hluchotu. Jedinec není schopný slyšet či rozumět mluvenému slovu a komunikuje prostřednictvím komunikačních systémů neslyšících. Úroveň mluvené řeči u hluchoty závisí na věku, kdy se tento stupeň postižení vyskytl. (WHO, 1991)

2.2 Charakteristika skupiny osob se sluchovým postižením

Osoby se sluchovým postižením se nejčastěji rozdělují na osoby nedoslýchavé, neslyšící, ohluchlé, s presbyakuzí a s kochleárním implantátem. Je podstatné, jak osoba se sluchovým postižením svou sluchovou ztrátu vnímá a zda využívá některé z možných kompenzačních pomůcek. (Hradilová a kol, 2023)

Dle Horákové (2012) závisí u sluchového postižení na věku, kdy k postižení došlo, dále hraje roli psychický stav jedince a následná sluchová rehabilitace. Většinu sluchově postižených v ČR tvoří osoby s **presbyakuzí**, která se označuje také jako stařecká nedoslýchavost, jelikož se diagnostikuje nejčastěji osobám starším 60 let. Projevuje se zhoršením sluchového vnímání vysokých tónů, ale dále se projevuje i při zhoršeném porozumění mluvené řeči. Tento stav může být zapříčiněn odumíráním vláskových buněk nebo nedostatečným prokrvením sluchového orgánu apod.

Osoba s **nedoslýchavostí**, která se odborně nazývá hypacusis, má snížené vnímání sluchových vjemů nebo změněnou jejich kvalitu. Od stařecké nedoslýchavosti se liší věkem, jelikož k nedoslýchavosti jako takové může dojít v jakémkoliv věku následkem poškození či onemocnění. Nedoslýchavost se dle místa poškození rozděluje na převodní, percepční nebo v případě poškození v obou částech smíšenou. (Hložek, 2012)

Nedoslýchavost lze kompenzovat různými technickými pomůckami – sluchadla, zesilovací systémy apod., ale při jejich funkčním využití záleží na skutečnosti, jak velkou má člověk sluchovou ztrátu a konkrétním typu sluchové vady. (Hudáková a Motejzíková in Hudáková, 2005)

Kejklíčková (2011) zastává názor, že v případě vážnější sluchové vady, která způsobuje značné potíže při komunikaci, je důležité využití vhodné kompenzační pomůcky např. sluchadla.

Postlingválně ohluchlá osoba je člověk, který přišel o sluch při dokončeném rozvoji mluvené řeči. V důsledku ohluchlosti se řeč dále nezdokonaluje, ale dochází ke zhoršení formální úrovně, slovní zásoba zůstává na stejné úrovni a nedochází tak k jejímu rozšiřování. (Potměšil, 2012)

Dospělý člověk, který přišel o sluch, může nést svou sluchovou ztrátu psychicky špatně a většinou mu trvá delší dobu, než se s celou skutečností srovná. Čím později k takovému postižení sluchu dojde, tím je to pro člověka psychicky náročnější, jelikož se ze světa zvuků, ocitl ve světě ticha. Ohluchlé osoby mají často potíže s přijetím znakového jazyka, jako komunikačního prostředku, proto využívají ke komunikaci mluvený jazyk, odezírání, čtení a psaní. Tyto osoby se nejčastěji rozhodnou pro kochleární implantaci. (Hudáková a Motejzíkova in Hudáková, 2005)

Další skupinou jsou **osoby s kochleárním implantátem (KI)**. Kochleární implantát je neuroprotéza, která funguje na základě stimulace sluchového nervu elektrodami, proto je zachovalý sluchový nerv jednou z hlavních podmínek implantace. Další podmínkou je diagnóza oboustranné hluchoty nebo nedoslýchavosti, pro kterou kompenzace pomocí sluchadel není dostatečná. (Hložek, 2012)

Hronová a Hudáková (2005) kochleární implantát definovali následovně: „*Kochleární implantát je funkční smyslová náhrada pro pacienty s velmi závažnou oboustrannou senzineurální poruchou sluchu, kteří ze sluchadel nemají (téměř) žádný přínos pro porozumění řeči*“ (Hronová a Hudáková in Hudáková, 2005, str. 30)

KI má vnitřní a vnější část. Vnitřní část je tvořena přijímací cívkou a elektrodovým svazkem se 24 elektrodami, které jsou voperovány intrakochleárně poblíž sluchového nervu. Vnější část se skládá z baterií, mikrofону, řečového procesoru a vysílací cívky. (Hložek, 2012)

Po implantaci následuje zapojení a naprogramování řečového procesoru, které probíhá 4 až 6 týdnů po operaci a musí se kontrolovat do konce života. Pro funkční využití KI je nutná následná rehabilitace sluchu i řeči, která si klade za cíl, aby osoba komunikovala audio-orálně a nepotřebovala ke komunikaci odezírání. Zpravidla je rehabilitace náročnější u malých prelingválně neslyšících dětí. (Hronová a Hudáková in Hudáková, 2005)

Prelingválně neslyšící osoby se oproti ohluchlým do světa ticha narodili nebo ztratili sluch v brzkém věku, ještě před rozvojem řeči. Proto je tento svět pro ně naprosto přirozený. (Hudáková a Motejzíkova in Hudáková, 2005)

U těchto osob je důležitá včasná diagnostika a nalezení vhodného komunikačního systému, v opačném případě hrozí kognitivní, citové i sociální strádání. Tyto osoby se nejčastěji dorozumívají prostřednictvím znakového jazyka. (Hudáková a Motejízková in Hudáková, 2005)

2.3 Neslyšící jako kulturní a jazyková menšina

Většina neslyšících sama sebe nepovažuje za postižené, ale jsou hrdí na svoji jedinečnost, kterou v důsledku hluchoty získali a považují se za rovnocenné partnery v majoritní společnosti. (Hádková, 2016)

Dle Skákalové (2017) členové této minoritní skupiny, kteří mají sluchové postižení, nemají zájem o vyléčení či kompenzaci prostřednictvím speciálně technických pomůcek. Jsou rádi členem této kulturní menšiny a nestojí o socio-kulturní začlenění do většinové společnosti, s tím související osvojení si norem a jazyka majoritní společnosti.

Kvůli své hrdosti spojené se ztrátou sluchu, se Neslyšící oslovují s velkým N na začátku slova, jelikož jsou pyšnými členy jazykové a kulturní menšiny. Slovní spojení „Kultura Neslyšících“ datujeme do 60. až 70. let 20. století, které vzniklo v USA při počínajících výzkumech znakového jazyka. (Horáková, 2012)

Příslušnost ke kultuře Neslyšících neurčuje sluchová ztráta, ale společný primární komunikační kód, kterým je český znakový jazyk. Většina neslyšících, která se ke komunitě hlásí, je bilingvální a zároveň také bikulturní. Komunikují českým znakovým jazykem, ale umí psát a rozumí textu, který je psaný majoritním jazykem. Zároveň jsou Neslyšící členy 2 kultur, jednou z nich je kultura Neslyšících, ke které se hlásí a druhou je majoritní kultura, do které se narodili. V rámci sebepjetí je důležité, aby neslyšící dítě mělo možnost se setkávat s komunitou Neslyšících, a vědělo, že je součástí společnosti. (Hudáková a Myslivečková in Hudáková, 2005)

Jedinec se může stát členem také narozením do komunity Neslyšících, jako je to v případě CODA dětí nebo neslyšících dětí neslyšících rodičů. Výchova souvisí s kulturními hodnotami, kterými se tvoří osobnost daného člověka. (Hádková, 2016)

Mezi jejich kulturní hodnoty patří zvyky, tradice, historické kořeny, způsoby socializace, ale i různé oslavy, schůze, plesy, divadelní představení, aj. (Skákalová, 2017)

2.4 Komunikace osob se sluchovým postižením

U jedinců se sluchovým postižením je podstatné najít vhodný komunikační systém, prostřednictvím kterého se budou dorozumívat s okolím. Je důležité nastavit vyhovující podmínky, vytvořit příjemnou atmosféru a být dostatečně trpělivý. (Skákalová, 2017)

Pro harmonický vztah rodičů s dítětem je důležitá funkční komunikace, která může být ovlivněna vývojovou úrovní dítěte. Proto je důležité, aby po zjištění diagnózy sluchového postižení rodiče efektivně pracovali na získání komunikačních kompetencí pro komunikaci se svým sluchově postiženým dítětem. (Horáková in Neubauer, 2018)

Komunikaci osob se sluchovým postižením u nás upravuje legislativa v podobě zákona č. **384/2008 sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob**. Zákon zmiňuje možnost volby vhodného komunikačního systému, konkrétně jich zde uvádí 10. (MVCR, 2008)

Pro dorozumění se s touto menšinovou skupinou se používají dva základní komunikační systémy, jedním z nich je auditivně orální, jejímž představitelem je mluvený jazyk, a vizuálně motorický, ke kterému patří znakový jazyk, znakový jazyk a prstová abeceda. (Horáková, 2012)

2.4.1 Audio orální

Mluvená řeč

Jedinci se sluchovým postižením mají v důsledku částečné či úplné ztráty sluchu omezené možnosti v samovolném rozvíjení řečových kompetencí, dochází tak ke sníženým příležitostem socializace do většinové společnosti. Největším faktorem pro osvojování si mluvené řeči je stupeň sluchového postižení, v případě závažnější sluchové ztráty ve velikosti 70 až 100 dB se řečové kompetence zhoršují. (Krahulcová, 2014)

Pro rozvoj řeči je důležité časné zjištění sluchové vady, nastavení vhodné kompenzační pomůcky, následný rozvoj sluchového vnímání a rozvoj řeči. U prelingválně neslyšících dětí je vysoká pravděpodobnost výskytu upožděného vývoje řeči. (Dlouhá et al., 2017)

Řečová produkce u sluchově postižených je narušená v oblastech respirace, při které dochází ke zhoršené manipulaci s expiračním proudem vzduchu, fonace, u které není dostatečná síla a výška hlasu, hlasový projev bývá monotónní a artikulace, která je specificky změněná na všech úrovních. (Krahulcová, 2014)

U osob s těžším stupněm sluchového postižení se jazykové roviny specificky odlišují ve všech stupních. U lexikálně-sémantické roviny jsou zřetelné nedostatky ve větné stavbě a pochopení abstraktních pojmů. Morfologicko-syntaktická rovina je ovlivněna na úrovni gramatické, jelikož mají obtíže s pochopením gramatické stránky řeči, což je znatelné u používání např. pádů, rodů, časů a slovních druhů. Při komunikaci používají jednoduché věty, ve kterých se mohou objevit tzv. dysgramatismy tzn. gramaticky nesprávné tvary, a tzv. agramatismy, což jsou chybně vytvořená slovní spojení. Foneticko-fonologická rovina bývá narušena v již zmíněné oblasti artikulace, která je tvořena obtížně, nesouvisle a nedá se ovlivnit ani logopedickou terapií. Je typické zvyšování hlasu a chybná výslovnost hlásek. U pragmatické roviny se můžeme setkat se psychickou bariérou v případě zahajování komunikace mluveným jazykem s intaktní společností. (Hádková, 2016)

U logopedické intervence u dětí s těžším sluchovým postižením bychom měli brát v potaz i složku porozumění mluvené řeči, které je ovlivněno sluchovou ztrátou. (Skákalová, 2017)

Odezírání

S mluvenou řečí úzce souvisí odezírání, které je neodmyslitelnou složkou komunikace sluchově postižených osob, a probíhá prostřednictvím vizuálního vjemu a pochopení mluvené řeči. Jedná se pouze o doplňkovou formu komunikace, nikoliv akustickou náhradu mluvené řeči. (Strnadová, 2008)

Při odezírání se vizuálně zaměřujeme na mluvní obrazy, které nelze v případě chybějícího sluchového vjemu všechny diferencovat a odezřít. (Skákalová, 2011)

Tyto mluvní obrazy se odborně nazývají kinémy a dohromady jich máme 11. 4 kinémy jsou pro samohlásky a sedm pro souhlásky. Pod samohlásky řadíme A, Á, E, É, I, Í, Y, Ý, O, Ó, U, Ú, Ů, které jsou izolované a v důsledku velmi malé vzájemné podobnosti snadněji rozlišitelné. U souhlásek rozdělujeme kinémy na bilabiální, které představují hlásky B, P, M. Labiodentální, pod které patří pouze dvě, a to F a V. Lingvoalveolární kinémy jsou vizuálně zachytitelné u T, D, N, Ť, Ď, Ň. Kinémy ostrých sykavek jsou viditelné u S, Z, C, Ř. Další skupinou je kiném tupých sykavek, pod které patří souhlásky Š, Ž, Č. Lingvoalveolární a vibrační kiném je postřehnutelný u souhlásek L, R, J. Poslední skupinou je nepostřehnutelný kiném, pod který spadají nepostřehnutelné souhlásky, které jsou K, G, H a CH. (Krahulcová, 2014)

Dle Hudákové (2005) je člověk schopen z mluveného jazyka odezřít asi třetinu informací. Pro dosažení efektivního odezírání je důležitá znalost situačního kontextu a tématu, o kterém druhá osoba bude hovořit. Dále je podstatná i znalost jazyka z hlediska pravidel gramatiky, slovní zásoby a komunikačních zvyklostí etnické skupiny.

Pro zajištění úspěšného procesu odezírání je nutné nastavení určitých vnitřních a vnějších podmínek, které odezírání ovlivňují a společně hrají důležitou roli v tomto procesu. Do skupiny vnitřních faktorů patří věk, zrakové funkce odezírajícího jedince, funkce centrální nervové soustavy, celkový stav organismu, jazykové schopnosti komunikujících osob, psychické vlivy a schopnost soustředit se. Hraje tu velký vliv i gender, jelikož ženy mají lepší odezírací schopnost než muži. Pod vnitřní podmínky spadají také sociální vlivy, kterými se chápe schopnost pochopení situačního kontextu, míra zkušeností v mezilidské komunikaci, sociální zralost a inteligence. (Strnadová, 2008)

Vnějšími podmínkami jsou vhodná vzdálenost komunikujících osob, která by neměla přesáhnout rozsah 0,5 až 4 m. Vhodné osvětlení je důležitou podmínkou, která ovlivňuje kvalitu odezírání, stejně jako kvalita a rychlost řečového projevu a vizuální složka komunikace, pod kterou patří mimika, gestika, znaky aj. (Langer, 2013)

Důležitou roli hraje i trénink odezírání, prostřednictvím kterého se dá tato dovednost zlepšit. Stále se ale jedná o vrozenou dovednost a úspěšnost této aktivity nesouvisí s přítomností sluchové vady. (Skákalová, 2011)

2.4.2 Vizuelně motorický

Znakový jazyk

Znakový jazyk je přirozeným plnohodnotným jazykem, který slouží jako komunikační kanál neslyšících. William C. Stokoe v roce 1960 prokázal skutečnost, že znakový jazyk je přirozeným a plnohodnotným jazykem. (Dlouhá et al., 2017)

Podle tohoto Amerického jazykovědce plní základní atributy přirozeného jazyka, kterými jsou znakovost, systémovost, dvojitá členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr. (Hádková, 2016)

V roce 1880, kdy proběhl Milánský kongres, začalo zakazování používání znakového jazyka v Evropě i USA ve vzdělávacích institucích i mimo ně. V České republice nastal zlom až při začínajících výzkumech českého znakového jazyka, které probíhaly od roku 1993 a byl uznán za plnohodnotný jazyk až s přijetím zákona č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a změně jiných zákonů. Do té doby bylo používání znakového jazyka ve školách zakázáno, proto mají lidé, kteří v této době vyrůstali, problémy s přijetím tohoto komunikačního systému jako rovnoprávného jazyka. Často se za něj starší generace stydí a vzpomíná na dobu, kdy za jeho používání byli trestáni. (Kosinová, 2008)

Tato forma komunikace funguje na vizuelně-motorickém principu, který tvoří pohyby a postavení rukou, mimika, pozice hlavy a horní části trupu. Neexistuje jeden mezinárodní znakový jazyk, liší se národními i oblastními rozdíly. Jsou si však gramaticky podobné, a neslyšící jedinci odlišných národností se dokáží domluvit prostřednictvím vizuelní podobnosti znaků. (Dlouhá et al., 2017)

V důsledku jiného slovosledu a gramatiky, které plynou z českého znakového jazyka, je pro neslyšící uživatele tohoto komunikačního systému, čeština prvním cizím jazykem. V důsledku chybějící sluchové opory je pro ně náročnější porozumět čtenému textu. Je typické, že mají omezenou slovní zásobu a je pro ně obtížnější pochopit strukturu, tvar slov a větnou skladbu. (Hádková, 2016)

Znakovaná čeština

Tento komunikační kanál byl původně vytvořen slyšící společností, pro komunikaci s neslyšícími osobami, kteří jsou uživateli znakového jazyka. Znakovaná čeština se nedá označit za přirozený jazyk, ale jazyk uměle vytvořený, který si z českého jazyka vybírá gramatické prvky. Dále je prostřednictvím úst artikuluje a pohyby rukou vizualizuje znaky z českého znakového jazyka. (Skákalová, 2017)

Uživateli znakového českého jazyka jsou primárně jedinci, kteří přišli o sluch v průběhu života, označují se také jako postlingválně neslyšící či ohluchlí, ale dále jej používají také nedoslýchavé osoby. Tyto sluchově postižené osoby se v minulosti setkaly s českým jazykem v mluvené podobě, proto je pro ně odezírání a znakovaná čeština jednodušší než pro osoby, kterým se objevilo sluchové postižení před rozvojem řeči. (Horáková 2012)

U znakované češtiny sleduje komunikující člověk pohyby mluvidel druhé osoby, která je podporuje jednotlivými znaky. Je lehčí než znakový jazyk a přispívá k dorozumění. (Dlouhá et al., 2017)

Oproti českému znakovému jazyku si zakládá na přesném dodržování slovosledu ve větě, která je následně překládána do znaků z českého znakového jazyka i znaků uměle vytvořených. (Hádková, 2016)

Prstová abeceda

Pro vizualizaci jednotlivých hlásek je nejvíce používaným typem komunikačního prostředku prstová abeceda neboli daktylotika. V České republice máme jednoruční a dvouruční prstovou abecedu, která se liší používáním artikulující ruky nebo obou rukou. (Langer, 2013)

Mezinárodní prstová abeceda vychází z americké jednoruční prstové abecedy, přesto v ní existují rozdíly dle jednotlivých územních celků. Pro dvouruční vizualizaci je typické kombinování jednoruční i dvouruční verze dohromady. (Horáková, 2012)

Skákalová (2017) uvádí, že jednoruční prstová abeceda je pro komunikaci vhodnější a komfortnější, přesto sluchově postižené osoby více preferují dvouruční, která prostřednictvím postavení rukou a prstů připomíná tvary tiskacích písmen.

Dochází tak ke kódování slov, slovních spojení či vět, do vizuální formy. Prstová abeceda s sebou nese určitá negativa, v důsledku, kterých není možné ji používat jako jedinou formu komunikace při tlumočení sluchově postiženým či neslyšícím jedincům. (Langer, 2013)

Oproti znakovému jazyku i znakové češtině je velmi pomalá, proto se používá spíše jako podpora při odezírání, případně analýze či syntéze cizích slov, odborné terminologie a dalších termínů. Lze ji využít i při výuce na školách zřízených pro sluchově postižené jedince. (Horáková, 2012)

3 Vývoj jazykových a komunikačních kompetencí v předškolním věku

3.1 Předškolní věk

Předškolní věk můžeme z hlediska vývoje rozdělit na novorozenecké, kojenecké, batolecí a předškolní období. Z hlediska věku se předškolní věk vymezuje od narození do 6 let včetně.

Novorozenecké období

Dítě je novorozencem od doby porodu do 28. dne života. Novorozenecké období je určeno pro adaptaci na mimoděložní podmínky a dítě většinu času prospí. (Peychl a Prokop in Bláhová a kol., 2019)

Nervový systém novorozence není dostatečně vyzrálý, proto dítě používá pouze základní vrozené nepodmíněné reflexy. Tyto reflexy jsou vyvinuté k přežití a zajišťují mu potravu (obživné) a ochranu (obránné). Dítě je vybaveno základními smysly, které je třeba dále rozvíjet. Se sluchem, hmatem, citlivostí na doteky a sociálním kontaktem se dítě setkává již v prenatálním období, kdy slyší fyziologické funkce těla matky, jeho tělo je obklopeno stěnami dělohy a vnímá pocity, které matka zažívá. Přirozeně tyto známé pocity, které vnímal v prenatálním období, vyhledává ihned po narození. Ale jelikož je v děloze obklopen obalem s plodovou vodou a ve spojitosti s děložní a břišní stěnou, probíhá nitroděložní vývoj v relativně tmavém prostředí, po porodu vidí pouze hrubé obrysy, ale nedokáže zaostřit. (Kiedroňová, 2016)

Novorozenec registruje světelné podněty, ale vidí pouze opticky větší předměty, které jsou v krátké vzdálenosti v úhlu 45 až 60°. U novorozence jsou dále vyvinuty čich a chuť. Kojené dítě je již v tomto věku schopné rozpoznat vůni prsní bradavky své matky. (Doušová in Bláhová a kol., 2019)

Dítě má po narození dobře vyvinutý sluch a v průběhu prvních týdnů života se naučí rozeznat hlas matky od hlasů ostatních. V případě ženského hlasu se jedná o zvuk, který je ve vyšších frekvencích. Takový hlas dítěti signalizuje potravu a automaticky se na něj zaměří. (Lebl in Bláhová a kol., 2019)

Přestože má intaktní dítě sluch v pořádku, musí se u něj sluchové vnímání rozvíjet. Schopnost slyšet vjemy se vyvíjí v průběhu prvního roku, ale je důležité, aby dítě mělo podnětné prostředí, ve kterém tuto schopnost může rozvíjet. (Vymlátílová in Neubauer a kol., 2018)

Novorozenec má schopnost vnímat silné vizuální a akustické vjemy, na které může různě reagovat. Nejčastěji se jedná o reakci mračením, mrkáním, leknutím s rozhozením rukou nebo pláčem. (Hellbruge a kol., 2010)

Kojenecké období

Kojenecké období plynule navazuje na novorozenecké, trvá 11 kalendářních měsíců a končí prvními narozeninami dítěte. V tomto období dochází k důležitému somatickému, neuropsychickému a motorickému vývoji. Kojenecké období by mělo úspěšně završit prvním krůčkem a slovem dítěte. (Lebl in Bláhová a kol., 2019)

Kiedroňová (2016) uvádí, že pro správný motorický vývoj je důležité kojenci poskytnout dostatečnou motivaci např. v podobě hračky s hračkami, na kterou se dítě snaží dosáhnout a v náhodných situacích se mu to podaří. Další motivací může být i zrakový kontakt s matkou. Kojenec v průběhu vývoje potlačí vrozené reflexy a je připraven na další motorický vývoj. Postupně začíná zvedat horní i dolní končetiny nad podložku, jeho tělo začíná být uvolněné a leží symetricky, ve 4. měsíci již dokáže nohy ohnout ve všech kloubech, zvládá bouchat do hračky a ručičkami zkoumá své tělo. Důležitá je správná manipulace s kojencem a motivace k pohybové aktivitě všech končetin. Dále se začíná objevovat koordinace oko – ruka a dítě zvedá ruce ke zrakovému podnětu, objevuje se spolupráce horních a dolních končetin. Do 12. – 15. měsíce se dítě postupně naučí stát a chodit, nejdříve s přidržením nábytku a s oporou rodiče, poté již samostatně. Z hlediska rozvoje sluchu se dítě ve 2. měsíci uklidní v případě zaslechnutí hlasu matky, ve 3. měsíci ho již hlasitý zvuk dokáže vzbudit, v tomto měsíci se dále objevují reakce na chrastítka a jiné zvuky hraček umístěných na hračce. Ve 4. měsíci dítě otáčí hlavu za zvukem a v 5. měsíci hledá jeho zdroj. Důležitým mezníkem ve vývoji sluchu v kojeneckém období je 8. měsíc. V této době je sluchový nerv, který spojuje ucho s mozkiem dostatečně zralý a má vliv na kvalitu vnímání mluvy, intonaci i výslovnost hlásek.

Po 9. měsíci se objevuje porozumění lidské řeči. Kojenec začíná reagovat na výzvu a okolí tak může poznat, že dítě rozumí lidské řeči. (Vymlátlová in Neubauer a kol., 2018)

V kojeneckém období dochází k výraznému zlepšení zrakové ostrosti, zdravé dítě navazuje oční kontakt a začíná si všimnout mluvidel komunikující osoby. Zraková percepce je velmi důležitá pro celkový rozvoj dítěte. Zrak u kojence ovlivňuje komunikaci s okolím, rozvoj pohybových dovedností, prostorovou orientaci, ale i budoucí vývoj řeči. V 10 měsíci dítě opakuje gesta, které slouží ke komunikaci, dokud dítě nezvládne komunikovat mluvenou řečí. Ve stejném měsíci začíná chápat existenci předmětů, které nejsou v jeho zrakovém poli. V dalších dvou měsících je schopno reagovat na pokyny, ukazovat předměty na vyzvání a začíná se zajímat o knížky. (Kiedroňová, 2016)

Batolecí období

Batolecí období je časově vymezeno 1. a 3. rokem života dítěte a po tuto dobu dochází k pomalému osamostatňování, počátkům nezávislosti a dalšímu prozkoumávání okolí. Dítě si již uvědomuje sebe samo, ale přesto stále vyžaduje matčinu přítomnost. Ve druhém roce života se objevují výchovné problémy, pro jejich eliminaci je důležité nastavení hranic, aby dítě nebylo vystaveno možným rizikům. U batolete se začíná vyvíjet empatie a záleží mu na pocitech druhých. Na zmíněné psychické procesy má vliv zrání mozku, které rovněž ovlivňuje nácvik hygienických návyků, který by měl začít po 18. měsíci věku. (Lebl in Bláhová a kol, 2019)

Dle Klímy (2016) se u batolete objevují první prvky abstraktního myšlení, začíná postupně verbálně komunikovat a socializuje se do kolektivu. Z pohledu sociálního vývoje batole v 18. měsíci napodobuje zvířata, zná zákazy a příkazy, dokáže si hrát vedle dětí, ale ještě s nimi nespolupracuje. Ve 24. měsíci si začíná hrát prostřednictvím napodobivých her, při kterých se stará např. o plyšáka, ale samo sebe zatím chápe ve 3. osobě. Po 2. roce života dítě dokáže pojmenovat předměty na obrázku a začíná spolupracovat při hře s ostatními dětmi.

Předškolní období

Předškolní období začíná 3. narozeninami a trvá 3 roky. V 6. roce života je většina dětí schopna zahájit povinnou školní docházku, jelikož nabyla takových znalostí, dovedností i zkušeností sociální adaptace, které jsou pro začlenění se do kolektivu ve škole a zvládnutí požadavků v první třídě důležité. (Lebl in Bláhová a kol, 2019)

Dítě po 3. roce života začíná chápat abstraktní pojmy, dokáže navazovat nové mezilidské vztahy, ale i udržet ty stávající. V předškolním období se vyvíjí principy sebekontroly a dítě je více ukázněné. (Klíma, 2016)

3.2 Komunikace

Pojem komunikace pochází z latinského *communicare*, který v překladu znamená učinit společným, v širším pojetí jej můžeme přeložit jako sdílení. (Bytešniková, 2012)

Komunikaci lze definovat jako lidskou schopnost, která se prostřednictvím komunikačních prostředků používá k udržování mezilidských vztahů a vytváření nových. Je důležitá pro rozvoj osobnosti a je nutná k vývoji společnosti. Prostřednictvím komunikace probíhá přenos informací mezi dvěma a více osobami a dochází tak k určité interakci. Základ komunikace tvoří 4 základní vzájemně ovlivnitelné stavební prvky, kterými jsou komunikátor, který je zdrojem informace, komunikant, jež je osoba, která informaci přijímá a nějakým způsobem na ni reaguje, komuniké je nová informace či obsah sdělení a posledním prvkem je komunikační kanál, který je nezbytnou podmínkou pro úspěšnou výměnu informací. (Klenková, 2006)

Prostředkem komunikace jsou jazyk a řeč, ale nejběžnějším druhem komunikace je komunikace neverbální neboli zvuková. (Dlouhá et al., 2017)

Jazyk

Jazyk je specifická vlastnost určité etnické skupiny, jejíž jedinci si vyměňují informace prostřednictvím zvukového, písemného či jiného kódu. Používání jazyka určují sémantické, fonologické, gramatické a fonetické normy, ale v důsledku vývoje jazyka se gramatické normy mohou měnit. (Dlouhá a černý, 2022)

Jazykové odchylky ve stejné etnické skupině nazýváme dialektem. V případě těchto odchylek se jedná primárně o odlišnou melodii, akcent, výslovnost jednotlivých hlásek a význam některých slov. (Dlouhá a černý, 2022)

Klenková (2006) jazyk definuje, jako soustavu sekundárních prostředků užívaných k dorozumívání, které jsou znakové povahy. Jedná se o společenský fenomén, kterým můžeme vyjádřit individuální představy o světě a jeho prožívání. Jazykem se rozumí schopnost chápat a používat jistý symbolický vyjadřovací systém a jazykovou kompetenci.

Řeč

Pro řeč existuje několik definic. Dlouhá a Černý (2022) ji definují jako biologickou vlastnost, při které dochází formou zvukového, písemného či jiného kódu k přenosu informací, které příjemce informací dekoduje.

Dle Kejkličkové (2011) se jedná o vědomou, cílenou schopnost sdělovat informace a dorozumívát se s ostatními. Jedná se o složitý systém znaků a symbolů ve všech jeho formách. Prostřednictvím řeči můžeme sdělovat své myšlenky, nápady, pocity, které v důsledku používání mluvních orgánů ve spojitosti s mozkovými hemisférami zprostředkováváme okolí.

Dle Lejsky (2003) je řeč důležitá pro člověka, jelikož mu dává možnost rozvíjet myšlení. Řeč slouží k přenosu pojmů a informací do mozku a její charakter ovlivňuje věk, vzdělání, inteligence, zkušenosti, cvičení, ale negativní vliv může mít únava, psychický stav apod.

Základ řeči dává vzduch proudící z plic, který kmitavý pohyb hlasivek přeměňuje na akustickou energii a následně jej artikulační orgány v nadhrtanových dutinách svou činností dále upravují. Mezi artikulační orgány patří hlasivky, nosní dutina, tvrdé patro a měkké patro s čípkem, zuby, jazyk, rty, dolní čelist a dásně. Hlavním úkolem artikulačních orgánů není produkce řeči, přesto ale hrají důležitou roli při její modifikaci. Jazyk, zuby a čelist, které se nacházejí v ústní dutině, jsou primárně určeny k příjmu a rozmělnění potravy, měkké patro rozhoduje o způsobu dýchání, konkrétně zda jedinec bude používat nos či ústa. (Skarnitzl a Volín in Neubauer a kol., 2018)

Nosní dutina slouží k teplotní přeměně vdechovaného vzduchu a zbavování se nečistot. Z hlediska tvorby řeči je také důležitá funkce hrtanu, který společně s hlasivkovými vazy určuje tvorbu melodie a ovlivňuje kvalitu hlasu. (Skarnitzl a Volín in Neubauer a kol., 2018)

Klenková (2006) řeč rozděluje na zevní a vnitřní, přičemž o zevní řeč se jedná v případě, že jedinec sděluje své myšlenky prostřednictvím aktivního používání mluvidel. V případě vnitřní řeči se jedná o porozumění, zapamatování informací a produkce myšlenek prostřednictvím slov.

Základními složkami řeči jsou segmentární úroveň, kterou chápeme jako strukturu jazyka. Dále suprasegmentární úroveň, pod kterou spadá melodie, přízvuk, dynamika a hrají důležitou roli při přenosu informací. Jedinec, kterému je informace určena, v důsledku této složky může poznat emocionální ladění komunikující osoby. Poslední složka je extralingvální, která v sobě zahrnuje mimiku a gesta. (Dlouhá a černý, 2022)

Řeč se dále rozděluje na dvě složky: expresivní a receptivní. Expresivní složkou se myslí funkce řečové produkce a její tvorba. Pod receptivní složku spadá přijímání řečových sdělení a jejich pochopení. (Lejska, 2003)

3.3 Ontogeneze řeči

Ontogenetický vývoj řeči znamená, že se řeč vyvíjí od narození až po dospělý věk. Slovo ontogeneze pochází z řeckého slova ontos, což znamená bytost nebo jedinec a ze slova genesis, které se překládá jako původ. (Kejklíčková, 2011)

Ontogenezi můžeme rozdělit do dvou etap. První etapou je předjazykové období neboli **preverbální**, které trvá do jednoho roku. Druhou etapou je **vlastní vývoj řeči**, jež u zdravého dítěte přirozeně na předchozí období navazuje. Vývoj řeči se může u jedinců lišit v délce trvání, ale žádná fáze řeči nemůže být vynechána. (Bytešníková, 2012)

Pro správný vývoj řeči je důležité poskytnutí dostatečného množství podnětů v období tzv. **kritické periody**, kdy centrální nervová soustava teprve dozrává a z hlediska vývoje je organismus dítěte připraven na nabytí nových funkcí. Je důležité, aby v tomto období proběhlo základní osvojení jazykových norem, jelikož je téměř nemožné vynechání tohoto procesu zpětně napravit. Rizikem je vznik smyslové deprivace, jejíž působením zaniká schopnost oblasti mozku ke zvládnání každodenních aktivit a hrozí vznik následné organizační změny při zpracování vnějších vjemů, tzv. **cross-modální plasticitě**. Jazykový vývoj ovlivňuje primárně rodina, která by měla dítěti kvalitní množství podnětů poskytnout a předejít tak těmto rizikům. (Horáková in Neubauer a kol., 2018)

V případě neosvojení žádného jazyka v tomto kritickém období, je pozdější osvojení velmi náročné až téměř nemožné. Hraje zde vliv věk, ve kterém se dítě s jazykem seznámí. Rizikové jsou děti se sluchovým postižením, u kterých je nutné včasné odhalení sluchové vady a nastavení funkční komunikační strategie s rodiči, kteří by se v případě neslyšícího dítěte měli naučit znakový jazyk. (Saicová Římalová, 2016)

Dle Bytešnickové (2012) se jedná o 4 kritická období ve vývoji řeči. První kritické období je vymezeno mezi 6. až 8. měsícem života dítěte. V rozmezí těchto měsíců dochází u zdravého dítěte k napodobivému žvatlání, jehož rozvoj je možný pouze ve spojitosti se zrakovým a sluchovým vnímáním. Dále zmiňuje, že právě absence zmiňovaného žvatlání může být prvním projevem sluchového postižení, u kterého je důležitá včasná diagnostika a následná intervence. Druhé období je vymezeno kolem 3. roku života dítěte a jedná se o velmi kritické období, jelikož jsou zde velké požadavky z hlediska komunikace. Kolem tohoto roku se mohou objevovat fyziologické obtíže v oblasti vývoje řeči, konkrétně opakování slabik, slov a zarážky v mluvním projevu. Příčinou těchto vývojových dysfluencí může být potřeba většího časového prostoru při náročnějším jazykovém projevu dítěte. Je typické, že dítě je v tomto období vzdorovité, dochází k sebeuvědomování sebe sama a psychické labilitě, které následně ovlivňují mluvní projev dítěte. Posledními rizikovými obdobími, na které je důležité se zaměřit, jsou období nástupu do mateřské školy a zahájení povinné školní docházky.

V mateřské škole dochází k prvnímu odloučení dítěte od rodičů, které může následně způsobit komunikační obtíže, případně úplnou absenci verbálního projevu. V případě, že dítě nezačne verbálně komunikovat po 4 týdnech od nastoupení do školského zařízení, může se jednat o (s)elektivní mutismus. Je důležité se v těchto obdobích zaměřit na případnou neplynulost řeči, která může být reakcí na nové prostředí či situaci, se kterou se dítě setkává. U dětí s predispozicemi ke vzniku narušené komunikační schopnosti mohou být tyto situace spouštěčem příznaků, např. v případě koktavosti. (Bytešníková, 2012)

Preverbální období

Preverbální období se dá označit také jako předřečové a začíná po narození. V období po narození dítě reaguje na okolí nespecificky a bez komunikačního záměru. (Červenková, 2019)

Období trvá u zdravého dítěte do jednoho roku a úzce souvisí se psychomotorickým vývojem jedince. (Kycltová Bezděková, 2014)

Období novorozeneckého křiku

Křik je prvním komunikačním projevem novorozence, který se objevuje již při porodu a je považován za projev zdravého jedince. Považujeme ho za vrozený reflex, ke kterému dochází v důsledku přerušování kontaktu s matkou – podvazu pupeční šňůry. (Hahn, 2007)

Komunikace se u novorozence postupně rozvíjí v souvislosti s navázáním zrakového kontaktu. Dítě pozoruje mimiku obličeje, konkrétně rtů, čela, jazyka i dalších částí a snaží se o její napodobení. (Kiedroňová, 2016)

Pro správný vývoj řeči je toto období doslova klíčové. Základ komunikace mezi matkou a novorozencem nastává již v době kojení, které je důležité pro stimulaci svalů v dutině ústní a má kladný vliv na pozdější artikulaci. Dítě po narození do 6. týdne pouze křičí a tento akustický projev je na úrovni komorního A, bez emocionálního významu. Později dítě křikem vyjadřuje nespokojenost, hlad, bolest a další pocity. Dle intenzity a rozsahu se dá poměrně snadno rozeznat, zda dítě křičí spokojeně či z opačné příčiny. (Kycltová Bezděková, 2014)

Tvrdé hlasové začátky jsou charakteristické pro nespokojenost, při které dítě křičí intenzivně a jedná se o pláč. Měkké hlasové začátky jsou typické pro broukání, prostřednictvím kterého projevuje kladné emoce. (Kycltová Bezděková, 2014)

Období broukání

Období broukání se vymezuje od 6. týdne do 4 měsíců a jedná se o první zapojení artikulačních orgánů – jazyka, úst a rtů. Jsou to fonetické projevy, které vznikají primárně v hrdle a zadní části dutiny ústní. (Smolík a Seidlová Málková, 2014)

Broukání se objevuje v souvislosti se sáním a polykáním a dítě nejdříve produkuje samohlásky a různé zvuky, později i souhlásky a snaží se o imitaci zvuků z okolí, tzv. si povídá. (Dlouhá et al., 2017)

Ve 2. měsíci se objevuje důležitý zvrat ve vývoji z hlediska komunikace. Jelikož kojeneček dokáže udržet vizuální kontakt s matkou, sleduje její mimiku a následně dochází k opětování citových emocí. (Hellbrugge a kol., 2010)

Objevuje se první vědomý úsměv, při kterém matka může zpozorovat rozzářené oči i zbytek obličeje. (Kiedroňová, 2016)

Pro rozvoj řeči je důležitý tzv. **akusticko-fonační reflex**, který se u dítěte objevuje v období přechodu od broukání ke žvatlání a dítě se zapojením mluvidel vydává zvuky, které prostřednictvím sluchu kontroluje a následně porovnává se zvuky z okolí. (Dlouhá a černý, 2022)

Období žvatlání

Stadium pudového žvatlání do 6. měsíce stále není záměrnou činností, ale spíše si dítě prostřednictvím zvuků a mlaskání s mluvidly a hlasem hraje. Jedná se o období motorických pohybů při přijímání potravy, které jsou podporovány hlasem. Postavení mluvidel v tomto stádiu není záměrné, proto vznikají slova či slabiky čistě náhodně. (Bytešnicková, 2012)

V období pátého měsíce dítě používá svůj hlas a dělá mu radost ozvěna komunikující osoby. (Kiedroňová, 2016)

Po 6. měsíci již žvatlání není nahodilé, ale začínáme pozorovat určitou podobnost s hláskami. Dítě reaguje na pohyby mluvidel, které vidí u rodičů a snaží se je napodobit. Proto toto období již označujeme jako žvatlání napodobivé. Kromě pohybů mluvidel se snaží o zachycení správné melodie a rytmu. (Kycltová Bezděková, 2014)

Dlouhá a Černý (2012) uvádí, že od 6. měsíce dítě začíná rozpoznávat jednotlivé zvuky řeči a akustické vjemy, přesto se sluchové vnímání dále rozvíjí. Řeč je z hlediska sluchové diferenciaci složitý šum, proto je rozvoj sluchového vnímání složitým dlouhodobým procesem. Za pomocí akusticko-fonačního reflexu se objevují první samohlásky a ze souhlásek pouze P, B, M, T, D, K a G. Některé z nich vznikají prozatím pouze náhodným postavením mluvidel. Je důležité, aby v tomto stádiu rodiče dítě podporovali opakováním slabik, které dají základ pro vznik slov.

Období porozumění a napodobování

Porozumění řeči se objevuje mezi 9. až 10. měsícem, i poté je ale potřeba, aby rodiče podporovali verbální komunikaci mimikou, pro podporu porozumění a opakovali s dítětem situace pro rozvoj logického myšlení a pasivní slovní zásoby. (Kycltová Bezděková, 2014)

Lejska (2003) uvádí, že dítě má v tomto období lepší porozumění suprasegmentární složky a k lepšímu pochopení informací má pozitivní vliv neverbální komunikace v podobě mimiky a gest. V expresivní složce převažuje echolalie, jelikož se dítě snaží o napodobování slyšených zvuků a zlepšení artikulačních dovedností.

Vlastní vývoj řeči

Období prvních slov

Mezi 10. a 14. měsícem probíhá rozvoj aktivního slovníku, v důsledku, kterého dítě dokáže pojmenovat předměty. Dochází k postupné tvorbě prvních slov na bázi podstatných jmen. Tvorba slov začíná od nejjednodušších jednoslabičných slov. (Dlouhá a Černý, 2022)

Období prvních slov nastává ve věku 12. až 18. měsíce. Začátkem prvního roku by dítě mělo zvládat vyprodukovat 2 slova, které jsou jednoslabičná a nejčastěji se v nich vyskytuje samohláska „a“ a dvě identické souhlásky „p, b, m“. Tato slova jsou slyšitelná jako „mam, bab, pap“ (Lejska, 2003)

Produkce dvouslabičných slov se objevuje později a nejčastěji vzniká zdvojením shodných slabik, např. mama, baba, tata apod. (Dlouhá a Černý, 2022)

Období jednoslovných vět

Tvorba jednoduchých vět je podpořena neverbální komunikací a objevuje se kolem 18. měsíce věku dítěte. V tomto věku dítě produkuje cca 20 slov a reaguje na základní pokyny. Řeč již není pouze na úrovni echolálie, ale dítě si uvědomuje hlavní funkci komunikace, kterou využívá pro sdělování informací. Přestože je produkce slov zatím malá, dítě produkovanými slovy dokáže nahrazovat věty, např. dítě má hlad – „ham“. (Lejska, 2003)

Období segmentace a sémantizace

Dlouhá a Černý (2022) jsou zastánci názoru, že dítě do 2 let věku většinou zvládá pouze zopakovat dvouslabičné slovo, ale nedokáže zopakovat složitější slovo z hlediska artikulace. Od stejného věku ale nastává zlom, jelikož se začíná aktivně zajímat o své okolí a používá otázku „Co je to?“. Dítě používá pro označení předmětů onomatopoií např. haf, bū, mé apod. a typické dětské výrazy např. hají, hačí, papů aj. dávají základ slovníku. Základními používanými slovními druhy jsou zájmena např. to, toto, kterými označuje prozatím všechny předměty.

Období lexemizace

Toto období se datuje mezi 2. a 3. rok dítěte, kdy dítě postupně začíná ohýbat slova, nejdříve podstatná jména, poté i slovesa. Dítě má rozšířenou slovní zásobu a používá již i jiné slovní druhy. Produkce vět je již víceslovná a ve 3 letech dítě produkuje kolem 1000 slov, ale objevují se první artikulační odchylky, jelikož je pro dítě řeč motoricky náročnější. V tomto věkovém rozmezí dítě zná své jméno, pozná obrázek, pamatuje si básničku, a i známé protiklady, ale nezná gramatická pravidla a zvyky jazyka. V tomto věku má dítě pevně fixovanou suprasegmentální složku jazyka a umí používat intonaci, melodii apod. (Lejska, 2003)

Období gramatizace

Dítě po dlouhou dobu nechápe abstraktní výrazy a osvojování gramatických pravidel začíná od 3. roku věku. Ve 3. roce začíná dítě používat otázku „Proč?“. (Dlouhá a černý, 2022)

Období gramatizace probíhá mezi 3. a 4. rokem a dítě zná většinu slovních druhů a používá zájmeno „Já“. Dokáže popsat děj, který se stal v minulosti a později již užívá i budoucí čas. V tomto věku začíná chápat i abstraktní pojmy a umí říci básničku. Používá cca. 2000 slov a vyžaduje odpovědi na své otázky. Samo od sebe navazuje konverzaci a snaží se o její udržení. (Lejska, 2003)

Mezi 3. a 4. rokem dítě začíná používat sykavky (s, c, z, š, č, ž) a jeho mluvní projev začíná být srozumitelnější. (Kejklíčková, 2011)

Období intelektualizace

V období od 4. do 5. roku věku dochází k výraznému rozvoji sluchové diferenciaci. Od 5. roku věku se dítě začíná chápat složité děje, jejich příčiny a následky a v 6. roce by mělo být dítě schopné vyprávět příběh a používat jednoduchá souvětí. Nesmíme ale zapomínat na fakt, že každé dítě se vyvíjí individuálně. (Dlouhá a Černý, 2022)

Právě období intelektualizace končí 6. rokem, ve kterém by dítě mělo ovládat řeč z hlediska suprasegmentální i segmentální složky. Od 4. roku se objevuje znalost jazyka a zbystření v případě dysgramatismu. Dítě již umí vyprávět, zopakovat slyšenou melodii, rozeznává i pojmenovává barvy. Jeho aktivní slovník se pohybuje mezi 2 500 a 3000 slovy, přesto má ale dítě potíže s produkcí obtížnějších hlásek, konkrétně s hláskou R a Ř. (Lejska, 2003)

Období fixované řeči

Po 6. roce věku by dítě mělo mít řeč na úrovni dospělých, ale jeho pasivní i aktivní slovní zásoba se stále rozšiřuje a tím dochází k vývoji dalších komunikačních kompetencí. (Lejska, 2003)

Jazykové roviny ve vývoji řeči

S jazykovým vývojem úzce souvisí vývoj jazykových rovin, které se vzájemně prolínají a jejich vývoj probíhá v jednotlivých věkových etapách souběžně. Jazykové roviny jsou: **Foneticko-fonologická, Lexikálně-sémantická, Morfologicko-syntaktická, Pragmatická.** (Klenková, 2006)

Foneticko-fonologická rovina

Foneticko-fonologická rovina sleduje zvukovou stránku mluvené řeči, jejíž základními jednotkami jsou hlásky tzv. fonémy. Intaktní zvukový a odpovídající verbální projev usnadňuje komunikaci s okolím. Právě odchylky ve výslovnosti ztěžují komunikaci a příjemce se hůře soustředí na obsah sdělení. Od fáze napodobivého žvatlání můžeme hovořit o vývoji výslovnosti, do té doby se jedná pouze o vrozenou dovednost. Jedná se o pozvolný vývoj, jelikož právě až v období napodobivého žvatlání, dítě začíná používat při vývoji řeči zrakovou a sluchovou kontrolu. Pořadí fixace jednotlivých hlásek většinou začíná na úrovni samohlásek, dále postupuje k retným souhláskám a jako poslední fixuje hrdelní hlásky. Právě pořadí fixace jednotlivých hlásek je důležitým diagnostickým a terapeutickým aspektem. Nejdříve se fixují vokály, konkrétně samohláska a, k fixaci ostatních samohlásek dochází později, nejpozději se fixují vokály u, i. Při fixaci souhlásek hraje roli způsob a místo artikulace a znělost. Z hlediska věkového období od 1. roku do 2,5 let dochází k artikulaci hlásek: b, p, m, a, o u, i, e, j, d, t, n, l. Od věku 2,5 let dítě artikuluje: au, ou, v, f, h, ch, k, g. Od 3,5 let dítě artikulačně zvládá: bě, pě, mě, vě, d', t', ň. Mezi 4, 5 až 5,5 roku se objevují hlásky: č, š, ž. Do 6 let dítě artikuluje zbytek hlásek, konkrétně: c, s, z, r, ř. (Bytešníková, 2012)

Lexikálně-sémantická rovina

Tato rovina se zabývá pasivní a aktivní slovní zásobou, definicí pojmů a úrovní zobecňování. Slovní zásoba se rozvíjí v průběhu celého života jedince, tento rozvoj je ovlivněn např. úrovní intelektu, prostředím a individuálními schopnostmi. Pasivní slovní zásoba znamená porozumění slovům, aktivní slovní zásoba odpovídá slovům, která produkujeme. Pasivní slovní zásoba se rozvíjí již kolem 10. měsíce života, aktivní slovní zásoba se objevuje až kolem 1 roku. (Bytešníková, 2012)

Velký skok v rozšíření slovní zásoby nastává do třetího roku života. Z hlediska této roviny je důležité sledování systematického objasňování významu slov, což se projevuje jako označování předmětů, jevů a činností a dochází tak k rozšiřování slovní zásoby z jednotlivých oblastí. Dítě by před nástupem na základní školu mělo aktivně používat synonyma, homonyma, znát nadřazené a podřadné pojmy, ale i antonyma. (Bytešníková, 2012)

Morfologicko-syntaktická rovina

Tato rovina se zabývá používáním gramatických pravidel, správným tvořením slov a vět, slovosledu, rodu, čísla, pádu apod. Právě užívání gramatických pravidel je možné zkoumat od jednoho roku dítěte, kdy začíná vlastní vývoj řeči. Nejdříve dítě nepoužívá všechny slovní druhy, ale pouze citoslovce, nejvíce na bázi onomatopoií. Z hlediska syntaxe nejdříve dítě ve věku 1 až 1,5 roku používá dvojslovné věty. Dále dítě začíná používat typická dětská slova jako např. hačí, hají, pápá apod. Následuje používání podstatných jmen, nejdříve pouze v jednotném, později také v množném čísle. Z pádů nejdříve používá 1. pád a následná slovesa užívá v infinitivu. Nejvíce se používání slovních druhů rozvíjí mezi 2. a 3. rokem života, kdy se také začínají objevovat přídavná jména, která dětem mohou dělat potíže. V tomto období dítě přidává věcem a osobám vlastnosti a tvoří již víceslovné věty. Dále se objevuje používání zájmen a příslovcí a následně také číslovek, spojek a předložek. Do 4 let se objevuje tzv. gramatický dysgramatismus, u kterého jsou typické odchylky gramatických pravidel, jedná se o vývojové stadium, jelikož dítě se teprve učí. Po uplynutí 4. roku života by dítě mělo užívat všechny slovní druhy. (Bytešníková, 2012)

Pragmatická rovina

Pragmatická rovina se zabývá vyjádřením komunikačního záměru, které se projevuje např. aktivním navázáním konverzace, dodržování komunikačních pravidel, přiměřené reakce na neverbální složku komunikace apod. Jedná se tedy o sociální a psychologické hledisko komunikace, které je důležitou součástí společenských pravidel. (Bytešníková, 2012)

Při sledování pragmatické roviny se zaměřujeme konkrétně na rozvoj komunikace, reakce na komunikaci a aktivního zapojení v komunikačním procesu. V prvních měsících dítě používá pouze neverbální složku komunikace v kombinaci s křikem, které ale nemají komunikační záměr. V 9. měsíci dítě ale začíná používat gesta, vokály a později také první slova, u druhé osoby si všímá převážně neverbálních projevů. Mezi 9. a 18. měsícem na předměty ukazuje, a tak dává najevo, že by je chtělo. V 18. měsíci si dítě uvědomuje funkci komunikace a používají ji pro přenos informací, chápe gesta a rozumí jednoduchým pokynům, dokáže iniciovat komunikaci oslovením druhé osoby. Ve druhém roce dítě upřednostňuje verbální komunikaci a chápe sebe jako komunikačního partnera. Ve 3 letech spontánně navazuje konverzaci a usiluje o její udržení. Mezi 3. a 4. rokem dokáže mluvit v minulém i budoucím čase a zvládá vyjádřit své potřeby a požadavky, ale i rozkazy. V tomto věku komunikuje i s cizími osobami a zvládá se orientovat i ve změně konzervačních témat. (Bytešníková, 2012)

4 Uvedení do praktické části

4.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Cílem bakalářské práce je porovnání komunikačních a jazykových dovedností CODA dětí v předškolním věku s normou ve vývoji řeči. Svou bakalářskou prací se snažím přispět k optimalizaci logopedické intervence u slyšících dětí Neslyšících rodičů. Bude navržen informační leták pro Neslyšící rodiče.

Dílčí cíle

1. Analyzovat proces komunikace v rodině (rodič/dítě);
2. Zjistit, jak probíhá u CODA dětí vlastní vývoj řeči v jednotlivých jazykových rovinách.

Výzkumné otázky

1. Jaký komunikační systém používají CODA děti při komunikaci se svými neslyšícími rodiči?
2. Jakým způsobem probíhá vývoj řeči CODA dětí v jednotlivých jazykových rovinách?
3. Jaké informace by měl obsahovat informační leták pro Neslyšící rodiče, aby podpořil jejich slyšící děti v osvojování jazykových kompetencí?

4.2 Metodologie výzkumu

S ohledem na stanovené cíle, bude výzkumné šetření realizováno na základě designu tří případových studií. Počet případových studií byl zvolen s ohledem na větší přesvědčivost. (Sedláček, 2007) Design případové studie je jednou ze základních přístupů kvalitativního výzkumu. Design v tomto pojetí, znamená plán výzkumu, na základě, kterého dojde k realizaci zkoumání daného jevu. Kvalitativní výzkum byl zvolen z důvodu potřebného zkoumání problematiky do hloubky. (Švaříček a kol., 2007)

Průcha (2006) kvalitativní výzkum popisuje jako přístup, který nezkoumá rozsáhlé soubory dat a jevů, ale pouze jednotlivé případy, u kterých se zaměřuje na jedinečnost a specifické rysy, v důsledku, kterých nebyla použita kvantitativní metoda.

Je důležité, aby byl badatel při zkoumání daného jevu objektivní a jeho poznatky byly dostatečně validní. Badatel tudíž nesmí do výzkumu zasahovat vlastními subjektivními názory či pocity. (Průcha, 2006)

Maňák a Švec (2004) zmiňují nevýhody kvalitativního výzkumu, kterými jsou nepředvídatelnost úspěšnosti výzkumu, časová náročnost při sběru dat, jejich interpretaci a dobrá znalost zkoumané problematiky.

Případová studie se detailně zaměřuje na jeden či více případů a slouží k porozumění složitým sociálním i pedagogickým fenoménům. Jedná se o případy, kterými mohou být např. osoby, procesy, události či organizace. Případové studie pracují s reálnými daty, které souvisí s danou problematikou a zkoumají jejich vzájemné vztahy. Výhodou zkoumání prostřednictvím případové studie je spolehlivost a důvěryhodnost získaných dat. (Švaříček a kol., 2007)

Při využití případové studie lze analýzu dat uskutečnit veškerými možnými metodami využívanými v kvalitativním výzkumu. (Sedláček, 2007)

Rozhodla jsem se pro metodu sběru dat využít **polostrukturovaný individuální rozhovor** (interview), který slouží k získání podrobných a komplexních informací o daném jevu, tím je výhodnější oproti strukturovanému rozhovoru, při kterém se tazatel ptá všech respondentů na stejné otázky. (Švaříček a kol., 2007) Polostrukturovaný rozhovor bude probíhat s Neslyšícími rodiči za účasti tlumočnicka českého znakového jazyka. Tlumočnick při rozhovoru bude vystupovat jako prostředník komunikace. Prostřednictvím rozhovoru s rodiči se budu snažit zjistit odpověď na první výzkumnou otázku, pro jejíž zodpovězení je nejvýhodnější použít právě polostrukturovaný rozhovor.

Podle Doulíka (2016) dochází při rozhovoru k důležitému osobnímu kontaktu s respondentem, který badateli může přinést relevantní poznatky, ale i informace o komunikaci a projevech druhé osoby. Před rozhovorem je důležité získání důvěry respondenta, pro kterou je podstatné navázání přátelské a klidné atmosféry. Klidnou atmosféru se budu snažit navodit otázkami, které s výzkumem nesouvisí a odlehčí atmosféru např. zda vyhovuje prostředí, nabídnutí kávy/vody apod. S neslyšícími jsem se již v minulosti setkala, ale v rámci přípravy na rozhovory jsem si prostudovala

odbornou literaturu, abych znala etické aspekty komunikace s neslyšící osobou a tlumočnickem. Dle Faltínové a Holubové (2002) je důležitý respekt k neslyšící osobě i tlumočnickovi. Přestože využíváme tlumočnicka znakového jazyka, neměli bychom k neslyšící osobě hovořit ve 3 osobě např. řekněte jí apod. Tlumočnicka znakového jazyka bychom měli využívat pouze jako prostředníka komunikace a nezaměstnávat ho jinými úkoly.

Při rozhovoru budou použity otevřené otázky, které jsou nejčastější a u kterých respondent není ovlivněn nabízenými možnostmi odpovědí. Před započítím rozhovoru je důležité si dané otázky připravit a pořádit si z rozhovoru záznam. Záznam bude v podobě audiozáznamu, jelikož písemný zápis může zapříčinit uzavřenost respondenta. S audiozáznamem musí zúčastněná osoba souhlasit. (Doulík, 2016) Z tohoto důvodu budou rodiče požádáni o ústní informovaný souhlas.

Druhou metodou pro získání dat bude orientační speciálně pedagogická diagnostika CODA dětí, která bude zaměřena na vývoj řeči v jednotlivých jazykových rovinách a oblasti, které s ontogenickým vývojem úzce souvisí. Konkrétně se jedná o oblasti zrakové a sluchového vnímání. Výběr materiálů do diagnostického portfolia byl ovlivněn dostupností materiálů a srozumitelností pro cílovou skupinu i badatele. V rámci orientačního speciálně pedagogického vyšetření budou zjišťovány úrovně jednotlivých jazykových rovin u všech zkoumaných dětí a úroveň komunikace s intaktními vrstevníky. Prostřednictvím kvalitní analýzy dat se zaměřím na sémantické vztahy, mezi komunikací v rodině a vývojem řeči CODA dětí. Právě tato metoda bude sloužit k získání dat pro zodpovězení druhé výzkumné otázky.

Diagnostické portfolio je složeno z materiálů publikace Diagnostika dítěte předškolního věku od Mgr. Jiřiny Bednářové a PhDr. Vlasty Šmardové, která popisuje, co by v konkrétních oblastech mělo dítě předškolního věku zvládat v období od 3 do 6 let. Dle autorek je cílem této publikace poskytnout informace o oblastech vývoje a prozkoumat jejich provázanost a podmíněnost. Je důležité, brát zřetel na časovost, v důsledku, které dítě ke zvládnutí určité dovednosti musí nejdříve dospět. Zmiňují dále i důležitost posloupnosti, jelikož se každá dovednost rozvíjí postupně, od nejjednodušších úkonů po nejsložitější. (Bednářová a Šmardová, 2007)

Dále byly pro portfolio použity didaktické pomůcky (manipulativa) z Klokanova kufru, který souvisí se zmíněnou publikací a jedná se o její praktické využití. Klokanův kufr je dřevěná bedna na kolečkách, která obsahuje 3 barevné boxy, ve kterých jsou k dispozici různé diagnostické pomůcky, skládačky a vizuální podklady apod. Pro pohodlnější diagnostický výstup je součástí 10 záznamových archů, které jsou zaměřené na 10 oblastí v jednotlivých vývojových etapách. (SVČ Lužánky, 2024)

S materiály z diagnostického portfolia jsem se před započítím výzkumného šetření seznámila v rámci povinné studijní praxe, při které jsem měla možnost si je také vyzkoušet a důkladně prostudovat. Tento proces byl důležitý pro ověření vhodnosti zvolené metody a způsobu vyhodnocování získaných dat. Podle Dismana (2011) hraje ověření vhodnosti metod ve výzkumu důležitou roli, jelikož díky němu předejdeme případným nedostatkům.

Získaná data z rozhovorů budou analyzována ve vztahu k vytvořeným kategoriím, které jsou zaměřeny na osobní, rodinnou a školní anamnézu, komunikaci v rodině a preferovanou formu komunikace a logopedické péče. Výběr kategorií se odvíjel od cíle výzkumu a výzkumných otázek. Data ze speciálně pedagogického vyšetření budou ze záznamových archů přepsána do tabulky a následně shrnuta v podobě textu. Jelikož dle Sedláčka (2007) případová studie vzniká syntézou získaných dat, následně budou shromážděná data shrnuta pod jednotlivé kategorie.

Po syntéze dat bude navržena nová teorie korespondující se získanými poznatky či ověřena již stávající od jiného autora. Tento postup je dle Sedláčka (2007) na závěr výzkumného šetření velmi důležitý.

4.3 Charakteristika výzkumného souboru

Pro výzkum byly zvoleny děti od 3 do 6 let, jejichž rodiče byli osloveni Centrem komplexní odborné podpory pro osoby se sluchovým postižením v Hradci Králové, pod které spadá centrum rané péče, speciálně pedagogické centrum a centrum metodické podpory. Věková skupina byla zvolena s ohledem na stanovené cíle a výzkumné otázky. Pro zařazení dětí do výzkumu byla určena 2 odpovídající kritéria, 1. kritériem byl věk a 2. aby se jednalo o slyšící děti neslyšících rodičů, jednalo se tedy o záměrný výběr.

5 Výsledky výzkumného šetření

5.1 Případová studie č. 1

Osobní anamnéza

Anička se narodila 17. června roku 2019 v Hradci Králové, jako slyšící dítě neslyšícím rodičům. Těhotenství bylo fyziologické a porod proběhl bez komplikací. Rodiče neřešili, jestli se Anička narodí slyšící nebo neslyšící, přáli si, aby byla zdravá. Anižce bylo po porodu provedeno vyšetření sluchu prostřednictvím otoakustických emisí, které vyšly jako výbavné. Ale jelikož mají oba rodiče sluchovou vadu, lékaři se chtěli ujistit, že dívka slyší. Proto dále podstoupila vyšetření sluchu BERA, které sleduje aktivitu sluchového nervu a mozkového kmene, které vyšlo také v pořádku. Dívku v 5 letech čeká screeningové vyšetření sluchu, ale rodiče jsou přesvědčeni, že dívka slyší.

Rodinná anamnéza

Rodičům je 39 let, bydlí s dětmi v Opatovicích nad Labem a mají diagnostikovanou hluchotu. Matka i otec mají 100% ztrátu sluchu na pravém uchu, ale na levém uchu se jejich sluchová ztráta liší. Matka má na levém 95% ztrátu sluchu, otec pouze 90%. Dokáže se tak lépe porozumět mluvenou řečí a více vnímá sluchové podněty. Oba rodiče využívají jako kompenzační pomůcku sluchadlo. Chodili na základní školu pro sluchově postižené v Olomouci na Svatý Kopeček, ale v té době se sluchově postižení vzdělávali pouze prostřednictvím odezírání, psali také diktáty a učili se číst, stejně jako slyšící děti. Výuka českého znakového jazyka probíhala až na střední škole. Matka navštěvovala střední pedagogickou školu v Hradci Králové a otec se vzdělával na středním odborném učilišti v Olomouci, na kuchaře. Aktuálně se otec živí jako skladník a matka pracuje jako učitelka anglického jazyka na základní škole pro sluchově postižené v Hradci Králové. Narodili se jim dvě slyšící děti, starší téměř 5letá Anička a 3letý Kryštof. U obou dětí byla sluchová vada vyloučena již v porodnici. Prarodiče mají na Moravě, ale často si telefonují, vídají se 2–3krát do roka.

Školní anamnéza

Dívka ve třech letech nastoupila do běžné mateřské školy v Opatovicích nad Labem, ve které se snaží rozvíjet schopnost komunikovat mluvenou řečí. Ale jelikož si matka přála, aby se dívka začlenila i do komunity Neslyšících a zdokonalila se v českém znakovém jazyce, přihlásila dceru do mateřské školy pro sluchově postižené v Hradci Králové, do které dochází 2x týdně. Dívka byla v této školce nejdříve velmi tichá a nechtěla používat znakový jazyk ke komunikaci v kolektivu dětí, ani s učitelkou. Speciálně pedagogickým centrem ji byla stanovena podpůrná opatření, konkrétně využití vhodných podpůrných postupů a metod, organizace výuky a hodnocení. Dnes již v této školce komunikuje naprosto přirozeně znakovým jazykem, jelikož jsou všichni spolužáci i učitelka neslyšící. Dále si dle matky, českým znakovým jazykem dokáže říct o vše, co potřebuje i vyjádřit své pocity.

Komunikace v rodině

První představa rodičů před narozením dívky byla, že na ní budou pouze znakovat. Od přátel, které již v té době měli slyšící děti, si zjišťovali informace o komunikaci. Největší obavy plynuly ze strany babičky, která si neuměla představit, jak matka bude s dívkou komunikovat. Po narození dívky na ni rodiče začali znakovat a mluvit současně, byla to pro ně naprosto přirozená forma komunikace s dítětem. Přestože je preferovaná komunikace v rodině formou českého znakového jazyka, otec s dětmi komunikuje převážně mluvenou řečí. Není to ale pro ně ideální mluvní vzor, jelikož nedokáže rozpoznat odchylky ve výslovnosti, chybnou gramatiku mluvené řeči a sám má v důsledku sluchového postižení specificky změněnou produkci. Mluvním vzorem se tak pro Aničku stali prarodiče, sousedi a učitelky v mateřské škole. Matka dříve kombinovala znakový jazyk a mluvenou řeč, ale aktuálně se u dívky snaží rozvíjet převážně český znakový jazyk, proto na ni pouze znakuje. Sourozenci spolu komunikují mluvenou řečí a matka s otcem komunikují českým znakovým jazykem. Rodiče uvedli, že se s nimi dívka dokáže domluvit na všem, co v tu chvíli potřebuje. V rodině se dodržují zvyky a tradice kultury Neslyšících, nejvíce pravidla komunikace – např. navázání kontaktu, přání dobré chuti apod, dále také chodí na různé akce a oslavy Neslyšících.

Preferovaná forma komunikace a logopedická péče

Přestože má dívka oba neslyšící rodiče, preferovanou formou komunikace se pro ni stala mluvená řeč, kterou používá i pro komunikaci se slyšícími vrstevníky. Dívka se při jejím používání cítí více jistá a okolí si všimá, že mluvenou řeč upřednostňuje před znakovým jazykem. Dívka má dostatečné množství kontaktů se slyšící společností, jelikož dochází také do běžné mateřské školy, mají slyšící sousedy a rodiče jsou členy různých spolků. Anička má ráda zvukové podněty, proto při dívání se na televizi vyžaduje puštění zvuku, pohádky bez zvuku ji nebaví. Rodiče si s ní čtou také pohádky, při kterých se dívka zatím dívá na slova a poznává písmena. Maminka s ní čte ve znakovém jazyce, tatínek čte mluvenou řečí. Kvalita mluvního projevu u ní byla dříve zjišťována pouze logopedickou depistáží, při které ale odhalili, že má dívka v produkci mluvené řeči nedostatky. Proto od roku 2023 dochází na logopedickou intervenci v mateřské škole v Hradci Králové. Rodiče dříve využívali poradenské služby ze střediska rané péče v Hradci Králové, kam pravidelně chodili na různé přednášky zaměřené např. na grafomotoriku, komunikaci s dítětem, ale i různé besídky apod. Dnes středisko navštěvují sporadicky.

5.2 Případová studie č. 2

Osobní anamnéza

Patrik se narodil 10. června roku 2018 v Lysé nad Labem neslyšící matce a těžce nedoslýchavému otci. Těhotenství probíhalo bez komplikací, ale Patrik se narodil předčasně ve 36. týdnu těhotenství s porodní váhou 2780 gramů a měřil 47 cm. Poporodní adaptace probíhala bez obtíží, dle matky byl psychomotorický vývoj chlapce v normě. Byl kojen 4 měsíce, rehabilitace nebyly nutné, jelikož v 8 měsících lezl po čtyřech a v jednom roce již dokázal sedět i chodit. Sluch mu byl vyšetřen v porodnici screeningem otoakustických emisí a následně vyšetřením BEROA, pro vyloučení dědičného postižení sluchu. Obě vyšetření proběhla v pořádku a lékaři matku ubezpečili, že Patrik slyší.

Rodinná anamnéza

Matce je 36 let a do dubna 2024 bydlela se synem v Lysé nad Labem, aktuálně bydlí v Hradci Králové. Matka chodila na základní školu Holečkova v Praze, která je určena pro sluchově postižené. Živí se jako pekařka a pracuje v pekárně. Matka nevyužívá žádnou kompenzační pomůcku. Otec je ve výkonu trestu, proto o něm nemáme více informací. Matka má také staršího syna Adama, kterému je 12 let, ale byl umístěn do pěstounské péče. U Adama byla rovněž sluchová vada vyloučena již v porodnici. Patrik má slyšící babičku, se kterou se ale vídají málo. S výchovou chlapce matce pomáhají kamarádi. Patrik je dítě se sociálním znevýhodněním.

Školní anamnéza

Patrik ve 4,5 letech nastoupil do bilingvní mateřské školy Pipan v Praze. Před nástupem navštívil speciálně pedagogické centrum v Berouně, které je určeno pro klienty s narušenou komunikační schopností a vadami sluchu. Patrik mluvil méně ve srovnání s vrstevníky. V důsledku stěhování od dubna dochází do mateřské školy zřízené podle §16 odstavce 9 školského zákona pro děti s narušenou komunikační schopností v Hradci Králové. V této mateřské škole má Patrik zajištěnou pravidelnou individuální logopedickou péči a jednou za týden dochází na logopedickou intervenci do speciálně pedagogického centra. Od začátku pro komunikaci v mateřské škole používá mluvenou řeč. Někteří učitelé umí český znakový jazyk, tudíž se s nimi zvládá domluvit i matka. Ta si nejvíce přeje, aby se Patrik zdokonalil v mluvené řeči a mohl nastoupit do běžné základní školy.

Komunikace v rodině

Komunikace mezi matkou a synem probíhá prostřednictvím českého znakového jazyka. Matka na syna příležitostně mluví, např. když na něj potřebuje zavolat nebo když něco rychle řekne a neuvědomí si to. Odborníci ji ale doporučili na syna hlavně znakovat, jelikož její mluvená řeč není na dobré úrovni (výrazná audiogenní dyslálie), proto se tento komunikační prostředek snaží eliminovat. Ve školním prostředí působí jako mluvní vzor učitelé, asistentky pedagoga a logopedka, v domácím prostředí na chlapce mluví hlavně sousedi, děti na hřišti a slyšící známí. Patrik má občas potíže matce předat informace, když je rozrušený, např. při hádce na hřišti nebo ve školce,

proto se následně matka musí doptávat učitelku, co se vlastně stalo. S otcem i bratrem dříve také komunikovali znakovým jazykem. V rodině dodržují zvyky a tradice z kultury Neslyšících, např. přání dobré chuti. Maminka nikdy nepřemýšlela nad tím, jak okolí vnímá, že má slyšící děti, občas jsou ale lidé překvapeni, že Patrik slyší. Jednou se jí stala v metru příhoda, že si Patrik zpíval píseň, maminka z toho měla radost, ale lidé z okolí se zvláště dívali. Řekla mu tedy, ať zpívá potichu. Následně si na mobilu pustila přepis a byla v šoku, když zjistila, že syn zpívá sprostá slova. Rodina je v kontaktu s dalšími rodinami, které mají CODA děti. Maminka se smíchem uvedla, že jsou typická neslyšící rodina.

Preferovaná forma komunikace a logopedická péče

Před nástupem do mateřské školy chlapec pouze znakoval, na hřišti se slyšícími dětmi komunikoval mluvenou řečí, maminka neví, v jaké míře, ale prý se vždy nějakým způsobem domluvil. Od nástupu do mateřské školy chlapec pro komunikaci používá více mluvenou řeč a více také komunikuje se slyšícími dětmi. Doma s maminkou, ale pouze znakuje. Matka uvádí, že chlapec je v českém znakovém jazyce šikovný a zvládá si říci o základní potřeby a vše, co v tu danou chvíli potřebuje. Chlapec má dostatečné množství kontaktů se slyšící i neslyšící společností, ale ve speciálně pedagogickém centru jim doporučili pravidelnou návštěvu kroužku se slyšícími dětmi, aby se chlapec dokázal lépe socializovat. Doposud se setkával pouze s dětmi známých a na hřišti. Maminka takový kroužek bude hledat od září 2024. Patrik se rád dívá na televizi a bylo jim doporučeno pouštění audioknih, které si chlapec velmi oblíbil. Nejvíce má rád audioknihy Křemílek a Vochoomůrka a Maxipes Fík. Dále si rád prohlíží knihy, kterých doma mají spoustu, ale převážně obrázkové. Matka si knihy občas prohlíží s ním a snaží se mu ukazovat znaky jednotlivých obrázků a znakovat situace. Patrik má rád Tlapkovou Patrolu a Prasátko Pepa v ZOO. Středisko rané péče nikdy nenavštívili, ale když byly chlapci 3 roky, začali se zajímat o logopedii. Logopedii jim tehdy doporučila praktická lékařka, které se zdálo, že chlapec málo mluví. Rodiče to nebyli schopni posoudit. Logopedické služby tak nevyužili a Patrik začal docházet na logopedii v dubnu 2024 v rámci mateřské školy.

5.3 Případová studie č. 3

Osobní anamnéza

Sofie se narodila 13. května roku 2019 v Praze. Bydlí s neslyšícími rodiči a také neslyšící mladší sestrou. Těhotenství bylo fyziologické a porod proběhl v termínu, bez komplikací. V porodnici podstoupila vyšetření otoakustických emisí, které byly výbavné a následně bylo provedeno vyšetření BERA. V 5 letech ji čeká screening sluchu dětí předškolního věku.

Rodinná anamnéza

Matce je 36 let a studovala základní školu pro sluchově postižené v Ostravě. Po ukončení základní školy odešla studovat gymnázium do Prahy v Ječné ulici. Gymnázium bylo určeno rovněž sluchově postiženým, ale při výuce měli zakázáno používat znakový jazyk. Aktuálně je maminka na mateřské dovolené se 2,5letou Emou, dříve pracovala jako administrativní pracovnice. O Emině sluchové vadě se dozvěděli již v porodnici, otoakustické emise jí vyšly nevýbavné. Následně podstoupila další vyšetření sluchu, které ukázalo na prelingvální hluchotu. Přesný práh sluchu u Emy ještě neznají, aktuálně chodí na nácvik audiometrie. S výchovou dětí jim pomáhají prarodiče, ale všichni jsou neslyšící. Sofie vyrůstá ve velké neslyšící rodině.

Školní anamnéza

Sofie chodí od 3 let do mateřské školy hlavního vzdělávacího proudu v Praze. Ve školce dívka komunikuje mluvenou řečí a bez problémů se dokáže začlenit mezi ostatní děti. Učitelky v mateřské škole uvádí, že se Sofie velmi snaží komunikovat mluvenou řečí a její úroveň se postupně zlepšuje. Sofie je dle názoru maminky velmi společenská.

Komunikace v rodině

Komunikace v rodině probíhá českým znakovým jazykem. Matka ke komunikaci používá mluvenou řeč, pouze v případě, že na dceru potřebuje zavolat. Sofie se s rodiči dokáže domluvit na všem, co v tu danou chvíli potřebuje. Rodiče s ní hodně znakují a hrají hry. Maminka si nevšimla, že by někdo z okolí reagoval negativně na to, že vychovávají slyšící dítě. Ale jelikož Sofie ráda znakuje, někdy si ostatní

myslí, že je také neslyšící. Se synem kamarádky Tomášem, který se narodil také jako CODA dítě, komunikují znakovým jazykem. Přestože oba slyší a ovládají mluvenou řeč, povídat si nechtějí. V rodině dodržují zvyky a tradice z kultury Neslyšících.

Preferovaná forma komunikace a logopedická péče

Preferovanou formou komunikace se pro dívku stal český znakový jazyk. Dívka ho velmi dobře ovládá, zvládá se v něm plně vyjádřit, skládat věty a říct si o vše, co potřebuje. Sofii čtou pravidelně před spaním pohádky, ale pouze ve znakovém jazyce. Dívka má přátele ze slyšící i neslyšící společnosti. Má také ráda zvukové podněty, rodiče jí koupili Albi tužku, kterou si velmi oblíbila. Jelikož učitelky v mateřské škole rodiče upozornili, že mluvená řeč není na dobré úrovni, od 3 let dochází jednou za 14 dní na logopedickou intervenci do Centra komplexní odborné podpory pro osoby se sluchovým postižením. Během 45minutového sezení s ní logopedka pracuje formou hry, učí ji básničky, rytmizují, učí ji nová slova a trénují výslovnost. Sofie má ráda, když jí logopedka čte knihu. Dále zaujímají pozici správného mluvního vzoru učitelky a spolužáci v mateřské škole a slyšící rodinní kamarádi. Rodiče s ní dochází od 2 let do Tamtamu, kde jim poskytují sociálně-aktivizační služby, jedná se převážně o společenské akce.

5.4 Hodnocení jazykových rovin

Autorka práce prováděla hodnocení jazykových rovin u vybraných dětí v rámci surdopedické praxe. Celkem proběhla tři individuální setkání s každým dítětem. Diagnostika probíhala v prostorech centra komplexní odborné podpory v Hradci Králové, které děti dobře znají a nemusely tak mít obavy z cizího prostředí.

Do diagnostického portfolia byly vybrány pomůcky a materiály podle jednotlivých jazykových rovin. Z oblasti jazykových rovin pak byly specifikovány oblasti šetření. Tabulky níže uvádějí přehled výsledků hodnocení. Pro každou jazykovou rovinu je zpracována jedna tabulka a zaznamenány oblasti šetření. K hodnocení je využita škála zvládá, zvládá s dopomocí a nezvládá. Pokud bylo zvoleno hodnocení zvládá, dítě bylo schopno zpracovat úkol ihned po zadání samostatně a správně. Zvládá s dopomocí bylo voleno v případech, kdy dítě úkol potřebovalo podpořit při zácviku a pochopení úkolu, během plnění úkolu bylo podporováno návodnými otázkami atp. ale bylo schopno úkol zpracovat. Hodnocení nezvládá pak bylo voleno v případech, kdy ani po delším zácviku dítě nebylo schopno začít plnit úkol nebo významně chybovalo.

Pragmatická rovina komunikace			
Šetřená oblast	Anička	Patrik	Sofie
Upřednostňuje verbální formu komunikace	Ano	Ano	Ne
Spontánně informuje o zážitcích	Zvládá s dopomocí	Zvládá s dopomocí	Zvládá samostatně
Předá krátký vzkaz	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně
Zformuluje otázku	Zvládá s dopomocí	Zvládá s dopomocí	Zvládá s dopomocí
Smysluplně vyjádří myšlenku	Zvládá samostatně	Zvládá s dopomocí	Zvládá s dopomocí
Řekne svoje jméno a příjmení	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně
Dodržuje pravidla konverzace	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně

HODNOCENÍ -zvládá samostatně_2 -zvládá s dopomocí_1 -nezvládá 0	10/12	9/12	10/12
---	-------	------	-------

Tab. č. 1 Pragmatická rovina komunikace

Lexikálně-sémantická rovina			
Šetřená oblast	Anička	Patrik	Sofie
Pojmenuje běžné věci na obrázku	Zvládá s dopomocí	Zvládá s dopomocí	Zvládá s dopomocí
Ukáže na obrázku činnost	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně
Má zájem o obrázkové knížky, příběhy	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně
Reprodukuje jednoduchou říkanku	Zvládá samostatně	Nezvládá	Zvládá s dopomocí
Spontánně vypráví podle obrázku	Nezvládá	Nezvládá	Nezvládá
Sestaví dějovou posloupnost a popíše ji	Zvládá s dopomocí	Zvládá s dopomocí	Zvládá s dopomocí
Tvoří nadřazené pojmy	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Nezvládá
Pozná a pojmenuje nesmysl na obrázku	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá s dopomocí
Interpretuje pohádky, příběhy bez obrázkového doprovodu	Nezvládá	Nezvládá	Nezvládá
HODNOCENÍ -zvládá samostatně_2 -zvládá s dopomocí_1 -nezvládá 0	10/18	6/18	8/18

Tab. č. 2 Lexikálně-sémantická rovina

Morfologicko-syntaktická rovina			
Šetřená oblast	Anička	Patrik	Sofie
Mluví ve větách	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně	Zvládá samostatně

Mluví gramaticky správně	Nezvládá	Nezvládá	Nezvládá
Poznává nesprávně utvořenou větu	Nezvládá	Nezvládá	Nezvládá
Skloňuje	Nezvládá	Nezvládá	Nezvládá
HODNOCENÍ -zvládá samostatně_2 -zvládá s pomocí_1 -nezvládá 0	2/8	2/8	2/8

Tab. č. 3 Morfologicko-syntaktická rovina

Foneticko-fonologická rovina			
Šetřená oblast	Anička	Patrik	Sofie
Výslovnost	Mnohočetná dyslálie	Mnohočetná dyslálie	Mnohočetná dyslálie
Rozliší slova s vizuálním podnětem (změna hlásky)	Zvládá s pomocí	Nezvládá	Zvládá s pomocí
Rozliší slova bez vizuálního podnětu (změna hlásky)	Zvládá s pomocí	Nezvládá	Nezvládá
Rozliší slova s vizuálním podnětem (změna samohlásky)	Zvládá samostatně	Nezvládá	Zvládá s pomocí
Rozliší slova bez vizuálního podnětu (změna samohlásky)	Zvládá s pomocí	Nezvládá	Nezvládá
Rozliší slova s vizuálním podnětem (znělé a neznělé hlásky, sykavky)	Zvládá s pomocí	Nezvládá	Zvládá s pomocí
Zopakuje 3 nesouvisající slova	Zvládá samostatně	Zvládá s pomocí	Zvládá samostatně
Zopakuje větu ze 4 slov	Zvládá samostatně	Nezvládá	Zvládá samostatně
Zopakuje 4 nesouvisající slova	Zvládá samostatně	Nezvládá	Zvládá samostatně
Roztleská slovo na slabiky	Zvládá samostatně	Zvládá s pomocí	Zvládá samostatně

Z trojice slov najde rýmující se dvojici	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá s dopomocí
Určí, zda se dvě slova rýmují	Zvládá s dopomocí	Nezvládá	Zvládá s dopomocí
Určí počet slabik	Nezvládá	Nezvládá	Nezvládá
Určí počáteční hlásku slova	Nezvládá	Nezvládá	Nezvládá
Určí, zda dvě krátké rytmické struktury jsou shodné	Zvládá samostatně	Zvládá s dopomocí	Zvládá samostatně
Napodobí rytmus	Zvládá samostatně	Zvládá s dopomocí	Zvládá samostatně
HODNOCENÍ -zvládá samostatně_2 -zvládá s dopomocí_1 -nezvládá_0	20/32	4/32	17/32

Tab. č. 4 Foneticko-fonologická rovina

Shrnutí

Před vyšetřením jazykových rovin jsem se snažila s dětmi nejdříve seznámit, aby byly při vyšetření uvolněné. S každým dítětem jsem si hrála, jak jen dlouho bylo třeba, dokud jsem nenabyla pocitu, že je dostatečně uvolněné a nevnímá mě jako naprosto cizího člověka. Děti byly na začátku kontaktu nejisté, v průběhu se uvolnily.

Při vyšetření **pragmatické roviny** jsem se zaměřila na preferovanou formu komunikace a zda dítě dokáže dodržet základní pravidla při komunikaci mluvenou řečí. Zjistila jsem, že Patrik s Aničkou upřednostňují verbální formu komunikace, před znakovým jazykem. Sofie komunikuje bilingválně prostřednictvím mluvené řeči a českého znakového jazyka. Přirozeně dodržují pravidla komunikace, sledují obličej komunikující osoby, na položené otázky adekvátně reagovaly a zvládaly navázat a udržet oční kontakt. Dále mě zajímalo, zda dítě dokáže předat krátký vzkaz zformulovat otázku. Všichni dokázali předat krátký vzkaz, ale při formulaci otázky byla potřeba dopomoc při slovosledu. Při komunikaci jsem se zaměřila na smysluplné

vyjádření myšlenky, které zvládla samostatně pouze Anička. Patrik i Sofie měli potíže s výbavností slov, formulací věty. Všechny děti znaly své jméno, příjmení, ale i jména rodičů a sourozenců. Při vyšetření dosáhly dívky 10 bodů z 12, Patrik měl o bod horší výsledek. V této rovině se děti nijak výrazně nelišily od normy.

Z hlediska **lexikálně-sémantické roviny** jsem zkoumala aktivní i pasivní slovní zásobu. Dítě dostalo obrázek, na kterém byly běžné věci jako např. kartáček, kniha, jablko apod. a mělo je pojmenovat. Při pojmenování předmětů nepotřebovaly pomoci, jednotlivé předměty znaly, ale nemohly si vzpomenout na název. Na dalším obrázku měly za úkol ukázat na určitou činnost, což zvládly bez problému. Potíže nastaly, když měly podle obrázku spontánně vyprávět. Děti na obrázek pouze ukazovaly a pojmenovávaly předměty, ale vyprávět o něm ve větách nedokázaly. Sestavení dějové posloupnosti sice zvládly, ale nebyly schopni ji okomentovat. Při interpretaci pohádky potřebovaly vizuální podporu a reprodukovat jednoduchou říkanku zvládla pouze Anička, Sofie potřebovala pomoci a Patrik reprodukovat nedokázal ani s mou pomocí. Anička se Sofií zvládly s dopomocí poznat a pojmenovat nesmysl na obrázku, Patrik tento úkol nezvládl. Tvořit ke slovům nadřazené pojmy dokázala pouze Anička, Patrikovi a Sofii se tento úkol nepodařil. I přes nedostatky se děti zajímají o pohádkové knihy a příběhy. Při vyšetření měly značně oslabenou převážně aktivní, ale i pasivní slovní zásobu, Sofie měla časté potíže s porozuměním úkolu, Anička měla potíže s výbavností slov a používala ve velkém množství zdvojnásoběliny. Ze slovních druhů používaly převážně podstatná jména či jednoduchá slovesa, ale bylo nutné položení doplňujících otázek. Nejvíce bodů získala Anička, která ztratila 8 bodů z 18, Sofie měla o 2 body méně a Patrik získal pouze 6 z 18 bodů.

V rámci **morfologicko-syntaktické roviny** jsem se zabývala tvorbou vět a používáním gramatických pravidel. Děti při vyšetření tvořily jednoduché 2–3 slovné věty s četnými agramatizmy. Anička chybovala v používání množného čísla, skloňování podstatných jmen a časování sloves. Patrik měl potíže se skloňováním a časováním, slovosledem, používáním jednotného a množného čísla i používáním rodů. Sofie chybovala při skloňování, časování, objevily se chyby ve slovosledu, při užívání předložek a zvrtných zájmen. Ani jedno dítě nezvládlo rozpoznat gramaticky nesprávnou větu. V této rovině byly výsledky značně pod úrovní jejich chronologického věku. Děti získaly 2 body z 8 možných.

Zjistila jsem, že **foneticko-fonologickou rovinu** má nejvíce oslabenou Patrik. Dělá mu obtíže sluchová diferenciaci shodných/odlišných dvojic slov se změnou hlásky i samohlásky, u které mu nepomohla ani vizuální podpora. Nepodařilo se mu určit první a poslední hlásku ve slově, roztleskat slovo na slabiky dokázal, ale určit počet slabik nikoliv. Má také oslabenou sluchovou paměť, jelikož si nedokáže zapamatovat větu o 4 slovech a zopakovat 4 nesouvisající slova. Úkoly zaměřené na rytmičtější zvládl, s dopomocí dokázal určit stejnou rytmickou strukturu i napodobit předvedený rytmus, ale nedokázal rozpoznat rýmující se dvojici. Z hlediska artikulace Patrik nesprávně vyslovuje sykavkové řady a hlásku L, které zvládá vyslovit pouze izolovaně. Hlásku R dokáže zopakovat, ale v řeči ji téměř nepoužívá. Hlásku Ř zatím nahrazuje tupou sykavkou Ž, ale artikulace těchto hlásek odpovídá věku, jedná se o fyziologickou dyslálii. Řeč byla u Patrika srozumitelná a při opakování slovních spojení byla artikulace přesnější. Sofie má oproti Patrikovi výrazně lepší sluchovou percepci. S dopomocí a vizuální podporou zvládla diferenciaci hlásek, bez vizuální podpory stejná/odlišná slova určit nedokáže a nedokáže určit první ani poslední hlásku ve slově. Sluchovou paměť má na dobré úrovni, samostatně dokáže zopakovat 4 nesouvisající slova i větu o 4 slovech. Samostatně dokázala vytleskat slovo na slabiky, ale určit počet slabik nedokázala ani s dopomocí. Z rytmičtější zvládá samostatně určit shodné rytmické struktury i napodobit rytmus, s dopomocí dokáže najít rýmující se slova. Sofie dokáže vyslovit a zopakovat izolované samohlásky a izolované souhlásky: P, B, M, T, N, D, J, V, F, L, H, CH, K, G, Ť, Ď, Ň, C, S, Z. Tupé sykavky vyslovuje nepřesně a vibranty R a Ř zatím neumí, narušená výslovnost těchto hlásek v tomto věku odpovídá normě. V řeči se objevují záměny i u hlásek, které umí izolovaně, ale zatím je nemá fixované a automatizované. Anička diferenciaci hlásek s vizuální oporou zvládá samostatně, bez ní pouze s dopomocí. Dokáže samostatně roztleskat slovo na slabiky, ale neurčí počet slabik ve slově a první i počáteční hlásku. Sluchová paměť odpovídá věku, jelikož zopakuje 4 nesouvisající slova i větu o 4 slovech. S dopomocí určí rýmující se slova, samostatně napodobí rytmus a pozná stejné rytmické struktury. Artikulaci má nepřesnou u hlásek V, F, T, D, K, CH, L a sykavek obou řad, výslovnost sykavek je s vzhledem k věku fyziologická. U Aničky, Patrika i Sofie je patrná mnohočetná dyslálie. Při vyšetření

foneticko-fonologické roviny si nejhůře vedl Patrik, který dosáhl výsledků 4 bodů ze 32. Sofie získala 17 bodů, Anička 20 bodů.

6 Diskuse

Výzkumné šetření bylo zaměřeno na vývoj jazykových a komunikačních kompetencí dětí CODA a formu komunikace v rodině.

Prostřednictvím první výzkumné otázky jsem zjišťovala, **jaký komunikační systém používají CODA děti při komunikaci se svými neslyšícími rodiči**. Rodiny zapojené do výzkumu uvedly, že preferovanou formou komunikace v rodině je český znakový jazyk. Děti tak se svými rodiči komunikují pouze prostřednictvím českého znakového jazyka, s výjimkou probandky Aničky (případová studie č.1). Anička pro komunikaci s neslyšícím otcem používá pouze mluvenou řeč, s matkou ji používá pro komunikaci nepravidelně. Rozdíly v komunikaci v rodině jsou ovlivněny nižší sluchovou ztrátou otce. Přestože oba rodiče používají sluchadla, otec lépe slyší i produkuje mluvenou řeč. V případě rodiny probanda Patrika (případová studie č. 2) matka na syna dříve mluvila i znakovala, ale odborníci jí doporučili, aby na syna pouze znakovala a nepoužívala pro komunikaci mluvenou řeč. Jelikož má matka výraznou audiogenní dyslálii, produkce řeči u ní není na dobré úrovni – není vhodným jazykovým vzorem pro své dítě. U Sofie (případová studie č. 3) používají rodiče mluvenou řeč pouze pro zavolání nebo upozornění dcery.

Jak již bylo uvedeno v teoretické části, dle Redlicha (2007) se mateřským jazykem CODA dětí často stává kombinace mluvené řeči a českého znakového jazyka. Tato teorie byla potvrzena v 1. i 2. případové studii, kdy rodiče při rozhovoru uvedli, že na děti po narození začali mluvit a znakovat současně. V případě probanda Patrika, ale matka od mluvené řeči částečně upustila a aktuálně ji používá pouze k přivolání syna, nebo když si neuvědomí, že by měla znakovat. Rodiny Aničky a Sofie se s dcerami dokáží domluvit na všem, co je potřeba. Pouze matka Patrika při rozhovoru uvedla, že se se synem nedokáže domluvit, když je rozrušený nebo rozzlobený. V této situaci tak musí zjišťovat informace od ostatních. Právě z tohoto důvodu Redlich (2007) nedoporučuje používat kombinaci českého znakového jazyka a mluvené řeči ke komunikaci s dítětem. Dítě si nedokáže osvojit český znakový jazyk na dostatečné úrovni a nemůže s rodiči mluvit, jako se slyšícími. Vzniká tak komunikační deficit, který negativně ovlivňuje vztah rodičů s dítětem.

Pouze Matka Aničky se rozhodla pro zdokonalení komunikačních kompetencí dcery v českém znakovém jazyce, pro alternaci 2 mateřských škol, z čehož jedna je určena dětem se sluchovým postižením. V této školce se dívka začleňuje do komunity Neslyšících a zdokonaluje se v českém znakovém jazyce.

Před nástupem do mateřské školy měly děti omezené možnosti setkávání se slyšícími vrstevníky. Někteří neslyšící rodiče při výzkumu uvedli, že oni sami ke komunikaci používají také mluvenou řeč. Jelikož, ale mají v důsledku sluchového postižení specificky změněnou produkci, nejsou pro dítě správným mluvním vzorem. Správnými mluvními vzory se v případě těchto dětí stali kamarádi, učitelky v mateřské škole, pracovníci střediska rané péče, v poslední řadě prarodiče. Peřinová (2008) ze Střediska rané péče Tamtam při rozhovoru uvedla, že je důležité dítěti zajistit někoho, kdo s ním bude komunikovat mluvenou řečí. V ideálním případě by takovému kontaktu mělo být vystaveno co nejdříve po narození. Někteří rodiče situaci řeší dřívějším umístěním dětí do školky nebo do jeslí. Rodiče by měli využít každé možné situace pro vystavení dítěte mluvené řeči. V rámci případových studií nebylo prokázáno, že by některé z dětí nastoupilo do jeslí či mateřské školy dříve, aby se včas naučilo komunikovat mluvenou řečí. S mluvenou řečí se po narození setkaly pouze ze strany neslyšících rodičů.

Gavelčíková (2006) zastává názor, že je důležitá také komunikace dítěte s prarodiči, což je předpokladem dobrých vztahů v rodině. Dále ale uvádí, že by prarodiče neměli přejímat odpovědnost za rodiče dítěte. Probandi Anička a Patrik se vídají s prarodiči málo, jelikož je od sebe dělí vzdálenost. Probandka Sofie vyrůstá ve velké neslyšící rodině a je v pravidelném kontaktu s prarodiči. Nikdo z rodičů nevedl, že by docházelo k přebírání zodpovědnosti.

Druhá výzkumná otázka se zaměřila na **vývoj řeči CODA dětí v jednotlivých jazykových rovinách v souvislosti s chronologickým věkem dětí**. V rámci speciálně pedagogického vyšetření jsem zjistila, že probandi Anička a Patrik pro komunikaci se slyšícími preferují mluvený jazyk. Probandka Sofie, která vyrůstá ve velké neslyšící rodině, se slyšícími komunikuje bilingválně prostřednictvím mluvené řeči a českého znakového jazyka. Děti při vyšetření dodržovaly pravidla komunikace, konkrétně sledovaly obličej komunikující osoby, dokázaly navázat

a udržet oční kontakt a adekvátně reagovat na položené otázky. Měly mírné potíže s předáním krátkého vzkazu, zformulováním otázky či vyjádřením myšlenky. I přes mírné obtíže se pragmatická rovina komunikace pohybuje v pásmu normy a nejsou zde výrazné rozdíly ve srovnání se slyšícími vrstevníky. Vývoj lexikálně-sémantické roviny

u CODA dětí se liší od vývoje jazykové roviny u slyšících dětí. Aktivní i pasivní slovní zásoba byla u vyšetřených dětí značně oslabena. Děti měly potíže s výbavností slov, ale i pochopením úkolu. Dále byla snížena schopnost samostatné interpretace vlastních myšlenek či reprodukce jednoduchých básniček, které jsem se snažila podpořit doplňujícími otázkami i vizuální podporou. Vyprávění na základě vizuálního vjemu se nedařilo, probíhalo pouze na základě ukazování a pojmenování podstatnými jmény či slovesy. Z hlediska slovních druhů u dětí převažovala podstatná jména, slovesa a u probandky Aničky se objevilo i hojně používání zdrobnělin. Tvoření nadřazených pojmů se podařilo pouze probandce Aniče, která ale potřebovala ke splnění úkolu pomoci. Sestavit dějovou posloupnost zvládly, ale nedokázaly ji okomentovat. Nejvíce oslabená vyšla morfologicko-syntaktická rovina, která se nachází významně pod úrovní chronologického věku. Děti tvoří jednoduché věty o 2 až 3 slovech, které jsou značně agramatické. Nejvíce chybovaly při používání množného čísla, skloňování podstatných jmen a časování sloves. Jelikož neumí gramatická pravidla, nebyly schopné rozpoznat nesprávně utvořenou větu. U foneticko-fonologické roviny měly CODA děti největší potíže s určením první a poslední hlásky ve slově a určením počtu slabik. Rozlišení stejných/odlišných slov s vizuální oporou zvládly pouze dívky, bez ní se objevily potíže i jim. Rytmizace i úkoly zaměřené na sluchovou paměť dívkám šly dobře, chlapec měl značně oslabenou sluchovou perцепci, proto rytmičké úkoly zvládl s dopomocí, zopakovat nesouvisející slova či větu již nezvládl. U všech probandů se objevila narušená výslovnost několika hlásek tzv. mnohočetná dyslálie. Dále docházelo k záměně hlásek a nahrazování jinou hláskou, jelikož některé hlásky neměly fixované či automatizované.

Redlich (2008) po porovnání studií uvedl, že se odborníci obávají o vývoj řeči dětí CODA a doporučují, aby bylo dítě v kontaktu se správným mluvním vzorem po dobu 5 až 10 hodin týdně. Po provedeném výzkumu si myslím, že jsou obavy o vznik

narušené komunikační schopnosti opodstatněné a je opravdu důležité, aby dítě bylo v kontaktu se správným mluvním vzorem, kterým neslyšící rodiče určitě nejsou. Rodiče při výzkumu uvedli, že dětem pouští audiopohádky, rádio, televizi apod., které mají pozitivní vliv na sluchovou percepci. Ale Peřinová (2008) zastává názor, že tyto sluchové vjemy kontakt se správným mluvním vzorem nenahradí. Tento názor potvrzuje také skutečnost, že všem 3 rodinám zapojeným do výzkumu, bylo doporučeno navštívit služby logopedické intervence pro eliminaci narušené výslovnosti, či rozšíření slovní zásoby dětí.

Znění třetí výzkumné otázky bylo: **Jaké informace by měl obsahovat informační leták pro Neslyšící rodiče, aby podpořil jejich slyšící děti v osvojování jazykových kompetencí?** Provedeným výzkumem jsem zjistila, že někteří rodiče na své děti mluví, ale jak již bylo několikrát v této práci uvedeno, pro dítě nejsou kvalitním mluvním vzorem a ohrožují tak nejen vývoj řeči, ale, oslabují i budování vztahu rodič a dítě, protože vzájemně nebudují společnou komunikaci. Proto by první bod informačního letáku měla být informace o nutnosti používání znakového jazyka při komunikaci slyšícího dítěte a neslyšícího rodiče. Při rozhovoru matka probanda Patrika uvedla, že má obavy, že se chlapec nenaučí komunikovat mluvenou řečí natolik, aby mohl nastoupit do běžné základní školy. Proto si myslím, že dalším důležitým bodem je informace, že znakový jazyk nebrání rozvoji mluvené řeči. Z komunikace s rodiči vnímám, že toto ujištění je důležité. Rodiče by dále měli vědět, že je pro jejich dítě velmi důležité, aby bylo v kontaktu se slyšícími vrstevníky a bylo tak vystaveno komunikaci v obou jazycích. Přestože rádio, televize, audioknihy a písničky nenahradí kvalitní mluvní vzor, jsou důležité pro rozvoj sluchového vnímání, což by neslyšící rodiče určitě měli vědět. Posledními dvěma body bych rodiče informovala o důležitosti zahájení včasné logopedické intervence, jelikož všechny 3 rodiny ji zahájili poměrně pozdě. U Aničky došlo k zahájení logopedické intervence ve 4 letech, u Patrika v 5 letech a u Sofie ve 3 letech. Všichni rodiče uvedli, že logopedii nenavštívili preventivně, ale až když zjistili, že má jejich dítě s mluvenou řečí potíže. Rodiče probandky Aničky uvedli, že je nezajímalo, jestli se jim narodí slyšící či neslyšící dítě. Rodiče by měli vědět, že dle odborníků je důležitá včasná diagnostika sluchové vady.

Dlouhá (2017) uvádí, že je časné zjištění sluchové vady důležité nejen pro rozvoj řeči, ale také nastavení vhodné kompenzační pomůcky a rozvoj sluchového vnímání.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývala slyšícími dětmi neslyšících rodičů. Cílem práce bylo charakterizovat proces osvojování jazykových kompetencí v mluveném jazyce u vybraných dětí CODA a na základě získaných dat přispět k optimalizaci logopedické intervence u slyšících dětí Neslyšících rodičů prostřednictvím informačního letáku pro Neslyšící rodiče.

V teoretické části jsem se zabývala teoretickými poznatky komunikace v rodině, sluchovým postižením a možnostmi komunikace osob s postižením sluchu. Na tyto kapitoly navázala kapitola zabývající se vývojem komunikace a jazykových rovin u intaktních dětí v předškolním věku.

Po teoretické části následovala praktická část s vlastním výzkumným šetřením. V rámci výzkumu byly stanoveny dva dílčí cíle. Prvním byl analyzovat proces komunikace v rodině mezi rodičem a dítětem a druhým bylo zjistit, jak probíhá u CODA dětí vlastní vývoj řeči v jednotlivých jazykových rovinách. Z důvodu potřebného zkoumání problematiky do hloubky, bylo zvoleno kvalitativní výzkumné šetření, v rámci, kterého byly osloveny tři neslyšící rodiny se slyšícími dětmi v předškolním věku. Data byla získána polostrukturovanými rozhovory s neslyšícími rodiči za účasti tlumočnicka znakového jazyka a následnou speciálně pedagogickou diagnostikou CODA dětí zaměřenou na komunikaci a vývoj jazykových rovin. Data byla prezentována prostřednictvím případových studií. Teoretické poznatky byly v diskusi porovnány s výsledky zjištěnými v rámci výzkumného šetření.

V šetření bylo zjištěno, že preferovaná forma komunikace v rodinách probíhá prostřednictvím českého znakového jazyka. I přes tuto skutečnost se dvě ze tří dětí, které byly do výzkumu zapojeny, cítí lépe v mluveném jazyce a upřednostňují tuto formu komunikace při interakci se slyšícími vrstevníky. Třetí dívka komunikuje se slyšícími bilingválně mluvenou řečí doplněnou znaky z českého znakového jazyka.

Rodiče dětí uvedli, že pro komunikaci s dětmi používají i mluvenou řeč, ale jsou si vědomi toho, že nejsou správnými mluvními vzory. Mluvními vzory se pro tyto děti stali učitelé v mateřské škole, sousedi, slyšící přátelé i prarodiče. Pouze jeden z rodičů uvedl, že má občasné potíže se s dítětem domluvit, např. když je dítě rozzlobené či rozrušené. V tomto případě se musí doptat okolí, proč se takto dítě cítí.

Rodiče pro rozvoj sluchového vnímání pouští dětem audiopohádky, písničky, rádio či televizi. Jejich děti mají rády akustické vjemy a pohádky bez zvuku je nebaví.

Rodiče se zatím nesečkali s negativními názory z okolí na skutečnost, že vychovávají slyšící děti. Ale matka jedné dívky uvedla, že ze strany prarodičů plynula obava o možnosti komunikace neslyšící matky se slyšící dívkou. Tyto obavy byly zmíněny i v použité odborné literatuře.

Vývoj jazykových a komunikačních kompetencí CODA dětí probíhá odlišně ve srovnání s fyziologickým vývojem řeči u dětí. Pouze pragmatická rovina jazyka se neodchyluje od normy ve vývoji. Lexikálně-sémantická rovina byla narušena v oblastech aktivní i pasivní slovní zásoby, která je u těchto dětí značně oslabena. Dále se vyskytly potíže při interpretaci myšlenek, vyprávění o obrázku a reprodukci básniček. Obecně se u těchto dětí vyskytly odchylky ve vybavnosti slov a porozumění úkolům. Dětem při plnění úkolů pomohla vizuální podpora a dopomoc druhé osoby. Jako výrazně oslabená vyšla morfološko-syntaktická rovina, jelikož děti tvořily pouze 2 až 3 slovné věty s četnými gramatickými chybami a nebyly schopné rozpoznat agramatickou větu. Chybovaly při používání množného čísla, skloňování podstatných jmen a časování sloves. Odchylky ve foneticko-fonologické rovině se objevily u narušené výslovnosti, jelikož děti mají jako společný rys mnohočetnou dyslálii. Děly jim problémy úkoly zaměřené na diferenciaci hlásek, ke které potřebovaly také vizuální podporu. Rytmičké úkoly zvládaly bez větších obtíží, ale rozpoznání rýmujících se slov, vyžaduje větší časovou dotaci pro nacvičení této dovednosti. Ani jedno z dětí nedokázalo určit počet slabik ve slově, ale chlapec měl oproti dívkám výrazně narušenou sluchovou perцепci, tudíž se u něj objevila také oslabená sluchová paměť.

Vzhledem k výše zpracovaným odpovědím na výzkumné otázky lze konstatovat, že cíl bakalářské práce byl splněn. Hlavním přínosem bakalářské práce je potvrzení informací z dostupné odborné literatury, že děti CODA potřebují v komunikačním vývoji podpořit. Osvěta zmiňované problematiky je velmi důležitá, proto vznikl informační leták pro neslyšící rodiče. Mohou ho využívat střediska rané péče, logopedi, učitelé v mateřských školách i asistenti pedagoga.

Seznam odborných pramenů a literatury

Publikace

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a ŠMARDOVÁ, Vlasta. *Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1829-0.

BEZDĚKOVÁ KYCLTOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit. 2., upr. a dopl. vyd.* Praha: Arista, 2014. ISBN 978-80-87867-10-5.

BLÁHOVÁ, Květa; FENCL, Filip a LEBL, Jan. *Pediatrická propedeutika*. Třetí, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Galén, 2019. ISBN 978-80-7492-442-2.

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-8319-2.

ČERVENKOVÁ, Barbora. *Rozvoj komunikačních a jazykových schopností: u dětí od narození do tří let věku*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2054-3.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. 4., nezměn. vyd.* Praha: Karolinum, 2011. 372 s. 978-80-246-1966-8.

DLOUHÁ, Olga et. al. *Poruchy vývoje řeči*. Praha: Galén, 2017. ISBN 978-80-7492-314-2.

DLOUHÁ, Olga a ČERNÝ, Libor. *Foniatrie. 2. vydání*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5397-6.

DOULÍK, Pavel. *Vybrané základy metodologie pedagogického výzkumu: (se cvičeními)*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2016. ISBN 978-80-7414-989-4.

HAHN, Aleš. *Otorinolaryngologie a foniatrie v současné praxi*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-0529-3.

HÁDKOVÁ, Kateřina. *Člověk se sluchovým postižením*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2016. ISBN 978-80-7290-619-2.

HELLBRÜGGE, Theodor a kol. *Prvních 365 dní v životě dítěte: psychomotorický vývoj kojence*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3457-6.

HLOŽEK, Zdeněk. *Základy audiologie pro speciální pedagogy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3436-0.

HORÁKOVÁ, Radka. *Sluchové postižení: úvod do surdopedie*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0084-0.

HRADILOVÁ, Tereza a kol. *Surdopedie a dospělý věk: sluchová ztráta v mezilidském kontaktu*. Pedagogika (Grada). Praha: Grada, 2023. ISBN 978-80-271-3125-9.

HUDÁKOVÁ, Andrea. *Ve světě sluchového postižení: informační a vzdělávací publikace (nejen) pro zdravotnický personál o životě a potřebách neslyšících, nedoslýchavých a ohluchlých lidí a lidí s kochleárním implantátem*. Praha: Středisko rané péče Tamtam, 2005. ISBN 80-86792-27-7

KEJKLÍČKOVÁ, Ilona. *Logopedie v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-7371-1.

KEJKLÍČKOVÁ, Ilona. *Vady řeči u dětí: návody pro praxi*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-271-9292-2.

KIEDROŇOVÁ, Eva. *Rozvíjej se, děťátko...: moderní poznatky o významu správné stimulace kojence v souladu s jeho psychomotorickou vyspělostí*. 3. dopl. vyd. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-3744-7.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-9088-6.

KLÍMA, Jiří. *Pediatric pro nelékařské zdravotnické obory*. Sestra (Grada). Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5014-9.

KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina - kultura neslyšících*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-20-8.

KRAHULCOVÁ, Beáta. *Komunikační systémy sluchově postižených*. Praha: Beakra, 2014. ISBN 978-80-903863-2-7.

LANGER, Jiří. *Komunikace osob se sluchovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3674-6.

LANGER, Jiří a SOURALOVÁ, Eva. *Výchova a vzdělávání osob se sluchovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3701-9.

LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-038-7.

MAŇÁK, Josef a ŠVEC, Vlastimil. *Cesty pedagogického výzkumu*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-078-6.

MUKNŠNÁBLOVÁ, Martina. *Péče o dítě s postižením sluchu*. Sestra (Grada). Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5034-7.

NEUBAUER, Karel a kol. *Kompendium klinické logopedie: diagnostika a terapie poruch komunikace*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1390-1.

NOVÁKOVÁ, Iva. *Zdravotní nauka: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3708-9.

OREL, Miroslav a FACOVÁ, Věra. *Člověk, jeho smysly a svět*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2946-6.

POTMĚŠIL, Miloň. *Metodika práce asistenta pedagoga se žákem se sluchovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3379-0.

PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-567-7.

PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7178-944-5.

REDLICH, Karel. *CODA - slyšící děti neslyšících rodičů*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-97-0.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Osvojování jazyka dítětem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3341-1.

SEDLÁČEK, Martin. Případová studie. In ŠVARŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál, 2007, s. 96-112. ISBN 978-80-7367-313-0.

SKÁKALOVÁ, Tereza. *Uvedení do problematiky sluchového postižení: učební text pro studenty speciální pedagogiky*. Vydání: druhé. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017. ISBN 978-80-7435-675-9.

SKÁKALOVÁ, Tereza. *Uvedení do problematiky sluchového postižení*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. ISBN 978-80-7435-098-6.

SMOLÍK, Filip a MÁLKOVÁ, Gabriela. *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4240-3.

SOURALOVÁ, Eva. *Základy surdopedie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2619-8.

STRNADOVÁ, Věra. *Odezírání jako schopnost*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-05-1.

ŠVARŘÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Internetové zdroje

Coda UK & Ireland. *Our Mission*. [Online]. Dostupné z: <https://www.codaukireland.co.uk/> [citováno 2023-11-22].

FALTÍNOVÁ, Radka a HOLUBOVÁ, Katarína. *Krátký úvod k problematice tlumočení*. [Online]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/466-kratky-uvod-k-problematice-tlumoceni> [citováno 2024-05-16].

GAVELČÍKOVÁ, Simona. *Vývoj mluvené řeči u dětí z neslyšících rodin*. Ticho.cz, 2006. [Online]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/58-vyvoj-mluvene-rci-u-slysicich-deti-z-neslysicich-rodin> [cit. 2024-05-16]

HORÁKOVÁ, Radka, 2008. Slyšící děti neslyšících rodičů – CODA organizace. InfoZpravodaj, 16, č. 3, s. 12 – 13. [Online]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/579-slysici-deti-neslysicich-rodicu-coda-organizace> [citováno 2023-11-22].

KLIMENTOVÁ, Eva a DOČEKAL, Vít. *Slyšící děti neslyšících rodičů a škola*. Časopis sociální práce 6/2023. [Online] Dostupné z: <https://socialniprace.cz/article/slyšici-deti-neslyšících-rodiců-a-škola/> [citováno 2024-03-04]

KRATOCHVÍLOVÁ, Kristina. *Slyšící děti neslyšících rodičů – CODA*. Gong 4/2006. [Online]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/234-coda-slyšici-deti-neslyšících-rodiců> [citováno 2024-03-04].

MASARYKOVA UNIVERZITA. *Radka Horáková životopis*. [Online]. Brno: Masarykova univerzita, © 2024. Dostupné z: <https://www.muni.cz/lide/22250-radka-horakova/zivotopis> [cit. 2024-05-07]

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. *Sbírka zákonů*. Ročník 2008. [Online] Dostupné z: <https://www.mvcr.cz › soubor › sb138-08-pdf> [citováno 2024-03-04].

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. Rozhovor s Marcelou Peřinovou: *Jak vypadá raná péče v neslyšících rodinách?* Info-Zpravodaj 2008, roč. 16, č. 3, s. 10-11. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/578-jak-vypadá-raná-peče-v-neslyšících-rodinách> [citováno 2024-05-16].

REDLICH, Karel. *Coda tlumočníci*. Gong 1/2007. [Online]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/235-coda-tlumocnici> [citováno 2024-05-04]

STŘEDISKO VOLNÉHO ČASU LUŽÁNKY. *Klokamův kufr*. [Online].. Dostupné z: <https://klokanuvkufr.luzanky.cz/> [cit. 2024-04-12]

WORLD HEALTH ORGANIZATION. *Report of the informal working group on prevention of deafness and hearing impairment programme planning*. [Online]. Dostupné z: <http://www.who.int/iris/handle/10665/58839> [citováno 2023-12-6].

Bakalářské práce

REDLICH, Karel. *Slyšící dítě hluchých rodičů*. Praha, 2003. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a komunikace. Vedoucí práce: Mgr. Andrea Hudáková. [Online.] Dostupné z: https://is.muni.cz/el/ped/jaro2015/SPROC_SP2c/um/BC_-_Karel_Redlich.pdf [citováno 2024-05-16].

Přílohy

- A) Schéma rozhovoru
- B) Informační leták pro neslyšící rodiče

Příloha A – Schéma rozhovoru

Úvodní otázky nesouvisející s výzkumem

Jak se dnes máte?

Vyhovuje Vám prostředí?

Jaká byla cesta?

Základní údaje o dítěti

Pohlaví:

Věk:

Bydliště:

Navštěvované školské zařízení:

Otázky týkající se rodičů a poradenských služeb, které využívají

Věk:

Dosažené vzdělání: inkluze nebo škola pro SP

Zaměstnání:

Počet dětí:

Má některé z Vašich dětí sluchové postižení?

Bylo někdy Vaše dítě na vyšetření sluchu? Případně kdy a jakou metodou?

Docházíte s dítětem do střediska rané péče?

Jaké služby Vám středisko poskytuje?

Kdy jste se poprvé začala zajímat o tyto poradenské služby?

Zahrnují tyto služby také logopedickou intervenci?

Otázky týkající komunikace

Jakou formu komunikace používáte pro komunikaci se svým slyšícím dítětem?

Jaká je preferovaná komunikace ve Vaší rodině?

Jaký jazyk je pro Vaše dítě preferovaným jazykem?

V jaké míře se Vaše dítě zvládne domluvit znakovým jazykem?

Používáte při komunikaci s dítětem mluvenou řeč?

Kdo na vaše dítě mluví, kdo je správným řečovým vzorem?

Dokáže se s Vámi dítě domluvit na všem, co v tu chvíli potřebuje?

Má vaše dítě dostatek kontaktů ze slyšící společnosti?

Má Vaše dítě dostatek zvukových podnětů? Máte doma televizi, rádio, poslouchá Vaše dítě hudbu?

Čtete Vašemu dítěti pohádky? Jak čtení probíhá?

Podíli se na výchově Vašeho dítěte i jiní členové rodiny?

Jak reaguje okolí na skutečnost, že vychováváte slyšící dítě?

Jakým způsobem Vaše dítě komunikuje v navštěvované mateřské škole?

Začleňuje se vaše dítě do kolektivu slyšících dětí?

Má Vaše dítě slyšící i neslyšící přátele?

Jste ve spojení s jinými neslyšícími rodiči, kterým se také narodili slyšící děti?

Dodržujete v rodině nějaké zvyky či tradice kultury Neslyšících?

RODIČE NESLYŠÍ A JÁ SE UČÍM MLUVIT!

NAŠE DOPORUČENÍ

- 01** Rodiče komunikují se svými dětmi v českém znakovém jazyce.
- 02** Znakový jazyk není překážkou pro rozvoj mluvené řeči.
- 03** Děti musí být v kontaktu se slyšícími příbuznými, být vystaveni komunikaci v obou jazycích.

Rodiče by měli dbát na rozvoj sluchového vnímání, poslech audioknih, pohádek, písniček.

Zahájení logopedie v raném věku. (možné od 2 let)

Pravidelné vyšetření sluchu.

PRO PODPORU MŮŽETE KONTAKTOVAT CENTRA RANÉ PÉČE.